

»Kampen er endnu ikke slut«

Mogens Fogs dagbog april 1945

Af Michael Kjeldsen

Kort tid efter, at frihedsrådsmedlemmet Mogens Fog i marts 1945 var undsluppet Gestapos fængsel efter bombardementet af Shellhuset, begyndte han at skrive dagbog. For første og eneste gang i sit liv – og ovenikøbet kun i en periode på atten dage. Dagbogen har i en årrække været kendt blandt besættelseshistorikere, og flere forskere har også gjort brug af den. Men den har ikke hidtil været tilgængelig for en bredere offentlighed. Det rådes der nu bod på med et første aftryk in extenso af Fogs dagbog fra april 1945.

Indledningsvis placeres dagbogen og dens forfatter i sin historiske sammenhæng. Hvem var Mogens Fog, og hvilken rolle spillede han i modstanden mod den tyske besættelsesmagt? I hvilken situation blev hans dagbog til? Og hvad kan dagbogen bruges til som kilde? Sådan lyder de spørgsmål, som cand.phil. Michael Kjeldsen i det følgende tager op. I sidste ende handler det om at begrunde, hvorfor Mogens Fogs dagbog må betragtes som en vigtig kilde til modstandsbevægelsens historie i den endelige, afgørende fase af besættelsen, hvor befrielsesregeringens og overgangstidens problemer for alvor trængte sig på.

Modstandsmanden Mogens Fog

Mogens Fog blev tidligt centralt placeret i den illegale modstand. Han spillede således allerede i december 1941 en vigtig rolle som formidler af kontakten mellem den tidligere konservative partiformand og handelsminister John Christmas Møller og det illegale DKP's formand Aksel Larsen og var i de første måneder af 1942 også vært for en tre-fire møder mellem de to, der resulterede i udgivelsen af det illegale blad *Frit Danmark* i april 1942. Fog blev selv medlem af redaktionskomiteen, bladets og organisationens øverste ledelse, og var fra starten en af dens ledende kræfter.¹ Senere – i sommeren 1943 – deltog han på foranledning af Erling Foss fra *De frie Danske* og Frode Jakobsen fra *Ringene* i de drøftelser om en samling af illegale modstandsorgani-

1. For *Frit Danmarks* tilblivelse og Mogens Fogs rolle heri, se Hans Snitker: *Det illegale FRIT DANMARK – bladet og organisationen*, Odense 1977, s. 17-22. Se også Mogens Fog: *Efterskrift 1904-45*, København 1976 (herefter *Efterskrift 1904-45*), s. 106-113.

sationer, der førte til dannelsen af Danmarks Frihedsråd den 16. september 1943. I Frihedsrådet blev Fog ligeledes et af de toneangivende medlemmer.²

Motivationen til at gå ind i modstandsarbejdet hentede Mogens Fog i kommunismen. Han var i 1924 blevet medlem af DKP og sad fra 1927 til 1929 i centralstyrelsen og valgtes til partiets organisationssekretær. I de efterfølgende år helligede han sig imidlertid lægegerningen og blev i 1934 dr.med. og i 1938 professor i neurologi, men bevarede dog kontakten til partiet gennem de månedlige kontingentopkrævninger.³ Besættelsen af Danmark den 9. april 1940 ændrede ikke på dette forhold, men i november/december 1941 – i kølvandet på Antikominterndemonstrationerne – aktualiseredes det tilsagn, Fog i foråret havde givet Aksel Larsen om at hjælpe partiet i arbejdet i tilfælde af illegalitet. Kontakten til DKP's ledelse blev etableret, formentlig gennem kommunisten og lægen Poul Astrup, der også havde sat ham i forbindelse med Christmas Møller, og Fog kaldtes til møde med Børge Houmann og med Aksel Larsen.⁴ Dette blev starten på hans deltagelse i modstandsarbejdet.

Den modstandsprofil, Mogens Fog fra første færd søgte at skabe sig, var den uafhængige, lidet politisk interesserede, medicinske professors – og ikke kommunistens. Allerede i december 1942, da han – umiddelbart efter at være gået under jorden som følge af afsløringen af *Frit Danmarks* hovedledelse – skrev sit første illegale brev og dermed bekendte kulør som modstandsmand, havde han således fremhævet, at han »aldrig« havde været »særlig politisk interesseret, endsige aktiv«. Men nu, hvor nazismen truede »selve grundlaget for min åndelige eksistens«, og »andre« kæmpede for

2. For Erling Foss' og Frode Jakobsens initiativ til drøftelserne om en samling af illegale modstandsorganisationer, se Henrik Lundbak: *Fra provokation til modstandskamp. Dansk Samling 1941-1945*, København 1995, s. 90-92. Generelt om Frihedsrådets tilblivelses-historie, se Jørgen Hæstrup: »Tilblivelsen af Danmarks Frihedsråd«, *Historie. Jyske Samlinger*, ny række X,2, 1973, s. 242-261. Se også *Efterskrift 1904-45*, s. 140-142.

3. For Mogens Fogs forhold til kommunismen, se Morten Thing: »Kommunisten«, *En bog om Mogens Fog*, Redigeret af Elias Bredsdorff, København 1991, s. 9-26, især s. 9-16. Se også *Efterskrift 1904-45*, s. 33-38.

Jeg anser det i forhold til Morten Things formodning om 1925 for mere sandsynligt, at Mogens Fog blev medlem af DKP i 1924. Dette bygger jeg i første række på Fogs udsagn om, at han meldte sig ind i Kommunistisk Ungdomsforbund efter dannelsen af Det Ny Studentersamfund (september 1922), gik til møder og havde samtaler med Thøger Thøgersen efter stabiliseringen af DKP (september 1923), samt offentliggørelsen af hans artikel »Kommunismen i Rusland og her« i Marie Nielsens tidsskrift *Kommunistisk Internationale* i november 1923, men støtter det også på en angivelse i en omtale af Fogs udnævnelse til professor i *Arbejderbladet* den 14. august 1938. Mogens Fogs egen fremstilling indeholder ingen præcis angivelse af, hvornår han blev medlem af DKP, og hans tidsangivelser for denne periode er i det hele taget ret usikre.

4. For etableringen af kontakten til DKP's ledelse, se *Efterskrift 1904-45*, s. 86-87. For Poul Astrups stilling og tidspunktet for kontakten, se Hans Snitker: *Det illegale Frit Danmark*, s. 15.

»mine idealer«, havde han ikke kunnet være »en passiv tilskuer«. ⁵ Budskabet blev gentaget i brevet til Danmarks studenter senere i december og i hans andet illegale brev fra januar 1943, hvori han fastslog »ingen politiske aspirationer« at have. ⁶ Inden for *Frit Danmark* søgte Fog, som han i marts 1943 skrev til Christmas Møller i London, at holde sig »helt 'überparteilich'« og således kun have »forbindelse til bandarerne« [kommunisterne] gennem denne organisation. ⁷ Og på Frihedsrådets første møde den 16. september 1943 var det ham ligeledes magtpåliggende at få fastslået, at han alene repræsenterede *Frit Danmark*, hvorfor han på Erling Foss' spørgsmål, om han også var medlem af DKP, henvendt til Børge Houmann, DKP's officielle repræsentant, sagde: »Jeg har ikke betalt kontingent siden partiet blev illegalt i juni 1941, og ikke haft organisatorisk forbindelse. Er jeg så medlem nu?« »«Nej«, svarede Houmann bestemt. ⁸

I realiteten bevarede Mogens Fog dog ikke alene hele vejen igennem tæt kontakt med DKP's ledelse, men han søgte også i diskussioner med medlemmer af partiledelsen – om end tilsyneladende ikke med større held – at øve indflydelse på partiets politik og propaganda. ⁹ Især propagandaen lå Fog på sinde, og i en brevveksling med Børge Houmann i 1943 om et forslag til en pjece om Sovjetunionen, han havde lavet, slog han således til lyd for, at »man må tage hensyn til folks psyke«. Det gjaldt nemlig »ikke om at få folk

5. Første illegale brev, udsendt i december 1942 i: Mogens Fog: *Danmark frit 1942-1946*, København 1947, s. 16-17. Om baggrunden for Mogens Fogs illegalitet, se *Efterskrift 1904-45*, s. 96-97.

6. Brev til Danmarks studenter, udsendt ved begyndelsen af studenternes juleferie december 1942, og Andet illegale brev, udsendt i midten af januar 1943 i: Mogens Fog: *Danmark frit 1942-1946*, s. 18-22 og 23-28.

7. Mogens Fog til Christmas Møller 17.3.1943 i: Jørgen Hæstrup: *Christmas Møllers Londonbreve. Christmas Møllers korrespondance med hjemlandet 1942-1945*, København 1974 (herefter *Christmas Møllers Londonbreve*), s. 65.

8. *Efterskrift 1904-45*, s. 142.

9. Mogens Fog forfattede i begyndelsen af 1943 et længere brev, som han – antagelig i tiden mellem 10.2. og 8.4. – sendte til Børge Houmann. Brevet var sandsynligvis tiltænkt DKP's ledelse og indeholdt Fogs refleksioner over partiets politik i den første efterkrigstid. Se Brev af 10.2.1942, uden adressat og afsender og efter indholdet fejlagtigt dateret (Rigsarkivet, Mogens Fogs arkiv, pk. nr. 14, læg 1940'erne, underlæg Om DKP – min pjece om USSR). Men Houmanns kommentarer bevirkede, at brevet ikke kom videre. Se Brev til Børge Houmann (Nielsen), uden afsender, dateret »en bitter dag – tidlig morgen«, men efter sammenhængen sikkert skrevet efter 8.4.1943 (smst.). I begyndelsen af april sendte Fog så et forslag til en pjece om Sovjetunionen til Houmann og en person med dæknævnet Lange. Se Brev fra Mogens Fog (Henriksen) til Børge Houmann (Nielsen) og Lange af 8.4.1943 (smst.). Houmann havde betænkeligheder, som Fog efterfølgende kommenterede. Se ovennævnte Brev til Børge Houmann (Nielsen). Udkastet til pjecen findes ikke i Mogens Fogs arkiv, det gør derimod et senere manuskript om kommunismen, efter indholdet at dømme forfattet i efteråret 1943 (smst.). Fogs pjece om Sovjetunionen, der var tænkt udgivet på et upartisk forlag under forfatternavnet »Spectator« eller lignende, blev formentlig aldrig udsendt.

Mogens Fog (1904-1990). Mogens Fog gik ind i modstandsarbejdet som kommunist. Han medvirkede i foråret 1942 til dannelsen af Frit Danmark og blev fra starten et toneangivende medlem af redaktionskomiteen, senere hovedledelsen. Fra december 1942 blev han efter at være gået under jorden også kendt i offentligheden som modstandsmand. I Frihedsrådet fik Fog fra dets oprettelse i september 1943 ligeledes en central stilling, og han var ikke mindst en drivende kraft i udformningen af programmet Når Danmark atter er frit. Han blev i oktober 1944 taget af Gestapo og sad indtil marts 1945 i Shellhuset. Efter sin mirakuløse redning arbejdede han især på et efterkrigsprogram for Frit Danmark, der skulle udvikle organisationen som grundlag for en »folkedemokratisk bevægelse«. I befrielsesregeringen blev Mogens Fog minister for særlige anliggender. (Frihedsmuseets fotoarkiv).

til at gå ud af bageriet, men om at lokke husarerne ind i det, og for at gøre det, må der sukker på kringlerne.« Ved med andre ord at »give visse indrømmelser« til folks »tidligere anskuelser« – men »på uvæsentlige områder« – skulle man opnå, at »de siger: Nå, ja, jeg har måske nok taget fejl, men noget var der dog om det.« Hovedformålet med pjecen var betegnende nok at »vise folk, at kommunismen virkelig har været en revolution, der har bragt det russiske folk uanede fordele, – altså omkostningerne værd«, men dernæst også at »lirke ved deres indgroede forestillinger om kommunismen, så de dog kommer i tvivl om ikke kommunismen også her og andetsteds kunne være værd at overveje som udvej for fremtiden.«¹⁰ I sidste ende var det dog ikke »den smule pjece«, der interesserede Fog, det var »hele den linie vi skal følge i disse og de kommende år. Og der siger jeg: ikke en tøddel skal vi slå af i de reelle krav, i det, det kommer an på, men i vor ydre form skal vi tage psykologiske hensyn.«¹¹ Medlemskab eller ikke medlemskab, så forblev Mogens Fog den overbeviste kommunist, der i overensstemmelse med DKP's nationale folkefrontspolitik havde engageret sig i modstandsarbejdet.

Situationen ved flugten

Allerede om aftenen den 21. marts 1945, efter at han samme dag på mirakuløs vis havde overlevet bombardementet af Shellhuset og var sluppet ud i friheden, lykkedes det Mogens Fog at få kontakt med to modstandsfolk. I første omgang med forfatteren Kjeld Abell, men gennem ham også med Elias Bredsdorff, hovedledelsesmedlem af *Frit Danmark* og efter Fogs fængsling en central person i organisationen. Dagen efter mødtes Fog så med Bredsdorff, der orienterede ham og Aage Schoch, det andet medlem af Frihedsrådet, der var sluppet ud af Shellhuset, om »alt det, der var sket, mens de havde været Gestapos fanger.«¹² I løbet af de godt fem måneder, der var gået siden den 14. oktober 1944, da Mogens Fog blev taget, havde situationen internationalt og nationalt ændret sig meget.

I første række havde de allierede indledt det endelige stormløb på Tyskland. I øst var Den Røde Hær allerede sidst i januar 1945 efter sin store vin-

10. Brev til Børge Houmann (Nielsen), uden afsender, dateret »en bitter dag – tidlig morgen«, s. 1 (Rigsarkivet, Mogens Fogs arkiv, pk. nr. 14, læg 1940'erne, underlæg Om DKP – min pjece om USSR).

11. Smst., s. 2.

12. For kontakten til Kjeld Abell, se *Efterskrift 1904-45*, s. 230. Se også Elias Bredsdorff: *Min egen kurs. Erindringer 1912-46*, København 1983 (herefter *Min egen kurs*), s. 221. For Kjeld Abells kontakt til Elias Bredsdorff, se *Min egen kurs*, s. 221. For mødet mellem Fog og Bredsdorff, se *Min egen kurs*, s. 221, og *Efterskrift 1904-45*, s. 230.

teroffensiv i Polen nået frem til floden Oder, kun omkring 60 km fra Berlin. Og i vest havde britiske, canadiske, amerikanske og franske styrker i februar 1945 påbegyndt erobringen af Rhinlandet og var i første uge af marts nået frem til Rhinen, hvor amerikanerne havde haft held til at etablere det første brohoved ved Remagen og dermed til at gennembryde den sidste store forhindring mod vest ind i Tyskland. Den 23. marts iværksatte de vestallierede så endelig – og uden at møde andet end sporadisk modstand – den store overgangsoperation over Rhinen.¹³ Tysklands endelige nederlag var med andre ord nært forestående.

Med Tysklands tilbagetog på fronterne og befrielsen af store dele af Europa var skarpe magtpolitiske konflikter imidlertid også brudt ud i lys lue. Først og fremmest i Belgien og Grækenland, hvor regeringernes planer om demobilisering af de væbnede modstandsorganisationer, herunder de kommunistiske, i november-december 1944 havde udløst alvorlige kriser. Kommunisterne havde begge steder modsat sig planerne, nedlagt deres ministerposter og opfordret til generalstrejke og massedemonstrationer i hovedstaden. Og i den forbindelse var det også kommet til sammenstød med politiet, der i Athen havde udviklet sig til revolte og åben borgerkrig. Og selv om urolighederne blev slået ned – og i den græske hovedstad endda af engelske tropper – så havde de ikke desto mindre blotlagt et farligt konfliktpotentiale.¹⁴

Især var imidlertid kampen om den politiske magt i et befriet Danmark trådt ind i en afgørende fase. Magtspørgsmålet var allerede sidst i august 1944 kommet på dagsordenen, efter at kommunisterne på baggrund af folkestrejken i København i juni-juli og proteststrejken den 15. august efter mordet på 11 modstandsfolk havde slået fast, at der »ikke kunne dannes nogen overgangsregering udenom frihedsbevægelsen«. Dette var blevet gen-

13. Dette korte afsnit om krigsudviklingen er inspireret af Aage Trommer: *Den store alliance*, København 1989, s. 255-270, og Gerhard L. Weinberg: *A World at Arms. A Global History of World War II*, Cambridge 1994, s. 780-841.

14. Dette omrids af konflikterne i Belgien og Grækenland bygger på Vojtech Mastny: *Russia's Road to the Cold War. Diplomacy, Warfare, and the Politics of Communism, 1941-1945*, New York 1979, s. 230-231; John O. Iatrides: *Revolt in Athens: The Greek Communist »Second Round«, 1944-1945*, Princeton, N.J. 1972, s. 132-255; Peter J. Stavrakis: *Moscow and Greek Communism, 1944-1949*, Ithaca and London 1989, s. 36-37, 45.

I Danmark kom den græske borgerkrig sammen med urolighederne i Belgien for både politikere og Frihedsråd til at fremstå som skræmmebilledet på en efterbefrielsesudvikling. Opstanden i Athen brød ud den 3. december 1944, efter at kommunisterne dagen før havde trukket sig ud af regeringen og opfordret til en massedemonstration på Forfatningspladsen i protest mod planerne om demobilisering af modstandsstyrkerne. Demonstrationen, der blev gennemført trods myndighedernes forbud, resulterede i sammenstød med politiet – med skyderi mod demonstranter og døde og sårede til følge. Efterfølgende gik bevæbnede kommunister til angreb rundt omkring i byen, hvor de terroriserede både politiske modstandere og almindelige borgere, stormede politistationer og likviderede politifolk. De vilde kampe rasede igennem hele december, men blev til sidst slået ned af britiske soldater. Med indgåelsen af Varkiza-aftalen den 12. februar 1945 afsluttedes volden formelt, og rammerne for et politisk kompromis skabtes. På dette billede ses to britiske soldater søge dækning under opstanden i Athen i december 1944. (Frihedsmuseets fotoarkiv).

taget i begyndelsen af september og sekunderet af *Frit Danmark* først i oktober.¹⁵ Og den 1. november var overgangsregeringen også kommet til drøftelse i Frihedsrådets og politikernes kontaktudvalg.¹⁶

Initiativet til drøftelserne var kommet fra Frihedsrådet, og på mødet den 1. november havde dets repræsentant Frode Jakobsen¹⁷ derfor også opridset de spørgsmål, hvorom Rådet ønskede enighed opnået, hvis man skulle undgå »skænderi bagefter«, nemlig »først og fremmest et nationalt program ... men også i store træk regeringens sammensætning«. Han havde i den forbindelse påpeget, at »også personer [var] vigtige«: For det første for »programmets gennemførelse« og for det andet, så det »allerede af regeringens sammensætning« fremgik, at man »anerkender« modstandskampen og »tager afstand fra« Scavenius-politikken. Altså: »Modstandsbevægelsen repræsenteret«. Til slut havde Frode Jakobsen fremhævet, at det ville være »heldigt«, hvis det »allerede nu kunne meddeles vore allierede«, at der var

15. For kommunisternes stilling til overgangsregeringen, se »Det danske folk slår igen!«, *Land og Folk*, nr. 50, 24.8.1944, s. 4 (*Det illegale Land og Folk og andre publikationer fra Danmarks kommunistiske Parti*, (herefter *Det illegale Land og Folk*), bd. 4, s. 72), og »Ingen regering udenom frihedsbevægelsen«, *Land og Folk*, nr. 51, 9.9.1944, s. 3 (smst., s. 93). For *Frit Danmark* se »To karakteristiske træk i de allieredes forhold til de undertrykte og befriede lande«, *Frit Danmark*, 3. årgang, nr. 6, september-oktober 1944 (*Det illegale Frit Danmark 1942-1945*, (herefter *Det illegale Frit Danmark*), København 1946, s. 401).

16. Se »Gengivelse af Frode Jakobsens oplæg ved kontaktudvalgsmøde omkring 1/11-44, efter Frode Jakobsens stenogram, mærket 3« (Rigsarkivet, Frode Jakobsens arkiv, pk. 2, læg: stenogrammer 1944-45 IV (herefter Frode Jakobsens arkiv, pk. 2)).

Frode Jakobsens stenogrammer fra besættelsen stammer med én undtagelse fra perioden maj 1944 til maj 1945. Det drejer sig hovedsagelig om udkast til breve og erklæringer, indlæg på møder i Frihedsrådet og dets udvalg, udarbejdet inden, og notater fra selve møderne. Selve stenogrammerne kan i dag ikke tydes, men Frode Jakobsen har i 1955-1956 skrevet dem ud i klart sprog, og det er disse udskrifter, som her benyttes. Rent metodisk rejser dette naturligvis spørgsmålet, om udskrifterne er pålidelige. Efter min mening er de, og dette bygger jeg på to forhold. For det første er det muligt at sammenligne den stenografiske udskrift af i hvert fald to breve, nemlig Frode Jakobsen til Erling Foss 29.5.1944 og Frode Jakobsen til Thomas Døssing 15.12.1944, med de originale breve, og dette viser næsten fuldstændig verbal overensstemmelse, se Frode Jakobsens arkiv (pk. 1, læg: bilag til beretningen m.m. II), Erling Foss' arkiv (pk. 1, læg: Maggie), og Thomas Døssings arkiv (pk. 1, læg: breve udvekslede mellem Frihedsrådet og Thomas Døssing), alle på Rigsarkivet. For det andet kan man i Frode Jakobsens senere brug af især de stenografiske noter fra møderne i Frihedsrådet – både i beretningen til Jørgen Hæstrup fra oktober 1956 (Frode Jakobsens arkiv, pk. 1) og i værket *I Danmarks Frihedsråd* fra 1975 – iagttage en generel tendens til at neddæmpe konflikter – undtagelsen er det berømte møde den 17. april 1945 om et økonomisk og socialt program. Denne tendens taler ligeledes for udskrifternes pålidelighed. Men mere end et indicium kan de nævnte forhold dog aldrig blive.

17. Jeg mener i modsætning til Frode Jakobsen selv, at han alene repræsenterede Frihedsrådet på kontaktudvalgsmødet den 1. november. Dette bygger jeg i første række på det forhold, at Frode Jakobsen på et møde i Frihedsrådet, hvor med sikkerhed kun Børge Houmann, den anden rådsrepræsentant i kontaktudvalget, var til stede, refererer fra mødet den 1. Se

»samarbejde« og »enighed« om program og regering. Men politikerne havde reageret negativt på udspillet, frem for alt på det de opfattede som en sammenkædning af regeringsspørgsmålet med en fornyet henvendelse til Storbritannien, USA og Sovjetunionen om at anerkende Danmark som allieret. Eller med socialdemokraten H.C. Hansens ord, så var Frihedsrådet ude på at »tilkøbe sig ministerposter«. Efter at Frode Jakobsen havde truet med at udvandre, var politikerne dog meget tilbage: Programmet skulle man »nok blive enige om i store træk«. De var »mod Dansk Samling«, men der var »noget at tygge på og stof til 3-4 søvnløse nætter«. Og udgangen på mødet var blevet foreløbig at fortsætte i kontaktudvalget.¹⁸

I ugerne efter var drøftelserne i kontaktudvalget også fortsat. Atmosfæren var klart forbedret – »en helt anden tone, især H. C.«, havde Frode Jakobsen således fortalt rådsmedlemmet Arne Sørensen efter endnu et møde i begyndelsen af november, hvor politikerne også havde udbedt sig Friheds-

»Gengivelse af Frode Jakobsens »dagsorden« fra Frihedsrådsmøde i begyndelsen af november 44, efter stenogram mærket 15« (Frode Jakobsens arkiv, pk. 2). At han skulle have gjort det, hvis Houmann selv havde været til stede i kontaktudvalget, forekommer imidlertid ikke særlig sandsynligt. Men også Herman Dedichen, der stod i tæt kontakt med både politikerne og Frihedsrådet, nævner i en rapport til SOE's hovedkvarter i London om møder i kontaktudvalget kun Frode Jakobsen som talsmand for rådet. Se Romeo til Juliet af 13.12.1944 (Rigsarkivet, Erik Seidenfadens arkiv, læg: rapporter fra ingeniør Herman Dedichen til »Secret Intelligent Service« (herefter Erik Seidenfadens arkiv)). I øvrigt omtaler Jørgen Hæstrup også kun Frode Jakobsen i forbindelse med kontaktudvalgsmødet den 1. november, men skriver dog i note 5, at Børge Houmann »vel antagelig [har] været med«. Se Jørgen Hæstrup: *Hemmelig alliance. Hovedtræk af den danske modstandsorganisations udvikling 1943-1945*, København 1959, bd. 2 (herefter *Hemmelig alliance*, 2), s. 238-239, 332. For Frode Jakobsens version, se Frode Jakobsen: *I Danmarks Frihedsråd*, København 1975, bd. 2 (herefter *I Danmarks Frihedsråd*, 2), s. 52.

Frode Jakobsen synes i det hele taget at have været alene om at repræsentere Frihedsrådet på flere møder i kontaktudvalget i november. Han refererer således selv på to møder i rådet henholdsvis den 14. og den 20. til møder i kontaktudvalget. Og på det første af disse råds-møder var med sikkerhed kun Børge Houmann til stede og på det andet temmelig sikkert også kun han, eftersom det af »security«-grunde var almindelig praksis på dette tidspunkt, at Ole Chievitz og Arne Sørensen, de to andre rådsmedlemmer, ikke blev indkaldt. For Frode Jakobsens referater se »Gengivelse af »dagsorden« fra Frihedsrådsmøde 14.11.1944 efter Frode Jakobsens stenogram mærket 4« og »Frode Jakobsens »dagsorden« til Frihedsrådsmøde ca. 20/11 44 gengivet efter Frode Jakobsens stenogram mærket 6 (ukomplet)« (Frode Jakobsens arkiv, pk. 2). For spørgsmålet om »security« se *I Danmarks Frihedsråd*, 2, s. 22-23.

18. For Frode Jakobsens oplæg, se »Gengivelse af Frode Jakobsens oplæg ved kontaktudvalgsmøde omkring 1/11-44«, og »Gengivelse af Frode Jakobsens »dagsorden« fra Frihedsrådsmøde i begyndelsen af november 44, efter stenogram mærket 15« (Frode Jakobsens arkiv, pk. 2). For politikernes reaktion, herunder H.C. Hansens bemærkning, se ligeledes »Gengivelse af Frode Jakobsens »dagsorden« fra Frihedsrådsmøde i begyndelsen af november 44«. For Frode Jakobsens trussel om at udvandre, se *I Danmarks Frihedsråd*, 2, s. 52.

rådets program skriftligt.¹⁹ Men i substansen var det gået trægt, for politikerne havde stadig haft store, også principielle, betænkeligheder at overvinde. Frem for alt hvad angik overgangsregeringens sammensætning, hvor Frode Jakobsen havde krævet en repræsentation på seks personer, herunder mindst én repræsentant for »hver af de grupper, der dannede frihedsbevægelsens kerne«: 1. Kommunisterne 2. Frit Danmark 3. Ringen og 4. Dansk Samling. Politikerne havde på deres side været »villig til at optage 4 eller 5 medlemmer af frihedsbevægelsen ... deraf 1 partikommunist«, men værget sig mod Dansk Samling, da »en repræsentant for Arne Sørensens parti næppe nogensinde kunne accepteres af en i Danmark lovligt valgt Rigsdag«. I sidste ende havde det handlet om overgangsregeringens parlamentariske forankring eller legitimitet. Eller som politikerne havde udtrykt det overfor Frihedsrådet, så måtte »Rigsdagen« være »den tap, hvorom alting drejer sig«.²⁰

Først i midten af december var det kommet til realitetsforhandlinger. I mellemtiden var ikke alene efterretningerne om de dramatiske begivenheder i Belgien og Grækenland nået frem til Danmark, men det var også indholdet af en artikel i det officløse sovjetiske tidsskrift *Krigen og Arbejderklassen* fra midten af november, der i meget skarpe vendinger angreb politikerne og her især de socialdemokratiske som »kapitulanter« og »Hitlers virkelige tjenere«, mens Frihedsrådet fremhævedes som lederen af »den folkelige modstandsbevægelse«.²¹ Frygten for såkaldte »græske og belgiske til-

19. For mødet i kontaktudvalget efter mødet den 1. november, se »Gengivelse af »dagsorden« fra Frihedsrådsmøde 14.11.1944 efter Frode Jakobsens stenogram mærket 4« (Frode Jakobsens arkiv, pk. 2).

20. For Frode Jakobsens krav om seks repræsentanter for modstandsbevægelsen i overgangsregeringen, se »Gengivelse af »dagsorden« fra Frihedsrådet 14.11.1944«, og Romeo til Juliet af 13.12.1944. For kravet om mindst én repræsentant for hver af de fire store modstandsorganisationer, se Romeo til Juliet af 13.12.1944. Se også Frode Jakobsens udkast til Frihedsrådets exposé (Rigsarkivet, Frode Jakobsens arkiv, pk. 2, læg: stenogrammer 1944-45 IV). Exposéet er aftrykt in extenso i *Danmarks Frihedsråd*, 2, s. 52-56. For politikerens tilbud, se Romeo til Juliet af 13.12.1944. For henvisningen til Rigsdagen, se Frihedsrådet til Thomas Døssing af 25.11.1944 (Erling Foss' arkiv, pk. 1, læg: Til Døssing).

21. Begivenhederne i Belgien og Grækenland må efter den illegale presse at dømme i hvert fald have været kendt både blandt politikerne og i modstandsbevægelsen i starten af december. For kommentarer fra politikerside, se »Churchill om Grækenland og om modstandsbevægelsen«, *Danske Tidende*, nr. 12, december 1944, s. 1-2; »I befrielsens stund«, *Den Danske Parole*, nr. 1, december 1944, s. 1-2 (Det kongelige Bibliotek, illegal samling 1940-1945). For kommentarer fra modstandsbevægelsen, se »Kan »belgiske tilstande« undgås i Danmark?«, *Frit Danmark*, nr. 8, december 1944, s. 1 (*Det illegale Frit Danmark 1942-1945*, s. 422-425); »Modstandsbevægelsen i de befriede lande står vagt om demokratiet«, *Land og Folk*, nr. 56, 12.12.1944, s. 3-6 (*Det illegale Land og Folk*, bd. 4, s. 149-152); »Forholdene i Grækenland«, *Morgenbladet*, nr. 30, 15.12.1944, s. 6 (Det kongelige Bibliotek, illegal samling 1940-1945).

stande« og for politikernes vedkommende desuden en alvorlig bekymring for Sovjetunionens ensidige støtte til Frihedsrådet var med andre ord slået igennem og havde gjort det påtrængende nødvendigt at få sat skub i forhandlingerne.²²

Frihedsrådet havde spillet ud og på et møde i kontaktudvalget den 19. december overrakt sit program til politikerne, det såkaldte Exposé.²³ Politikerne havde også erklæret sig »enig i princippet«, lige med »undtagelse af sidste afsnit om kompositionen af det kommende ministerium«, men havde så taget tæten med kravet om at rette en fælles henvendelse til Sovjetunionen om anerkendelse af Danmark som allieret. De to rådsrepræsentanter, Frode Jakobsen og Børge Houmann, havde ikke været afvisende, men ville først drøfte det på et rådsmøde. De var dog gået med til at opdele de spørgsmål, der skulle behandles, i »to skarpt adskilte grupper«: 1. forholdet til Sovjetunionen 2. regeringsdannelsen og den første overgangstid efter befrielsen, dvs. uden den omstridte sammenkædning. Dagen efter havde Børge Houmann imidlertid på Frihedsrådets vegne som betingelse for en fælles hen-

Artiklen i *Krigen og Arbejderklassen* »De herskende kredsers politik i Danmark under krigen« var senest i midten af december blevet kendt i Danmark. Se Ole Bjørn Kraft, Poul Sørensen og Aksel Møller til Christmas Møller af 12.12.1944 i: *Christmas Møllers Londonbreve*, s. 226. Se også »Christmas Møller svarer KRIGEN & ARBEJDERKLASSEN«, *Danske Tidende*, nr. 12, december 1944, s. 8; »Sensationelle russiske udtalelser om Danmark«, *Morgenbladet*, nr. 30, 15.12.1944, s. 3-5 (smst.). For artiklen i fuld ordlyd se i øvrigt Aage Trommer: *Danmark mellem øst og vest. Kilder til Danmarks udenrigspolitiske situation 1943-45*, København 1972, s. 55-60.

22. For Frode Jakobsens konklusioner oven på begivenhederne i Belgien og Grækenland, se Frode Jakobsen til Christmas Møller af 5.2.1945 i: *Christmas Møllers Londonbreve*, s. 236. Se også i *Danmarks Frihedsråd*, 2, s. 45. For politikernes frygt for »græske og belgiske tilstande«, se Romeo til Juliet af 13.12.1944. Se også Frode Jakobsen til Christmas Møller af 5.2.1945.

For politikernes almindelige bekymring over Sovjetunionens stilling, der i høj grad også var forbundet med utilfredshed med Thomas Døssing, Frihedsrådets repræsentant i Moskva, se Romeo til Juliet af 13.12.1944, og Erik Seidenfadens arkiv, pk. 1, læg: korrespondance mellem legationssekretær Turnbull, redaktør Seidenfaden, samt ingeniør Dedichen). Man må af denne almindelige bekymring også kunne slutte sig til bevæggrundene bag det krav om en fælles henvendelse til Sovjetunionen, som politikerne stillede til Frihedsrådet den 19.12.1944.

23. Romeo til Juliet af 19.12.1945 (Erik Seidenfadens arkiv). Ifølge Frode Jakobsen blev exposéet overgivet den 15. december 1944, se Frode Jakobsen til Thomas Døssing af 15.12.1944 (Rigsarkivet, Frode Jakobsens arkiv, pk. 1, læg: bilag til beretningen m.m. II). Men de nærmere omstændigheder fremgår ikke. I Dedichens rapport er der derimod tale om en eksplicit henvisning til kontaktudvalget, bakket op af en in extenso gengivelse af exposéet, hvilket sammen med Dedichens tætte forbindelser til både Frihedsrådet og politikerne efter min mening taler for hans steds- og tidsangivelse, når det gælder første behandling i kontaktudvalget. Den udelukker i virkeligheden heller ikke, at Frode Jakobsen den 15. december inden de egentlige forhandlinger i kontaktudvalget har overgivet exposéet til en politiker – Buhl eller et medlem af kontaktudvalget.

vendelse krævet, at modstandsbevægelsen »i så fald mindst måtte have 50% repræsentation i den kommende regering«, og havde også fremlagt et udkast med dette indhold.²⁴ Men forhenværende statsminister Vilhelm Buhl, der i dagens anledning havde repræsenteret politikerne sammen med den konservative leder Ole Bjørn Kraft og H.C. Hansen, havde »straks« rejst sig og bedt de to rådsrepræsentanter om at »forlade lokalet« – det måtte, skulle han have sagt, være »en fejltagelse«, at han havde »anmodet de herrer om at komme«. Frode Jakobsen havde nu – for ikke at risikere, at Frihedsrådet kom til at lægge hindringer i vejen for Danmarks anerkendelse som allieret – trukket i land og bedt om et nyt møde, så rådet i mellemtiden atter kunne tage stilling til spørgsmålet.²⁵ Og sådan var det også blevet,

Min rekonstruktion af forhandlingerne fra afleveringen af exposéet og frem til nytår 1945 bygger i det hele taget i langt højere grad, end det hidtil er sket, på Herman Dedichens Romeo-rapporter. Begrundelsen er ud over Dedichens almindelige vidneverdi, at Frode Jakobsens stenogrammer fra denne periode ved nærmere eftersyn er mangelfulde, idet der mangler stenografiske noter til flere vigtige møder og diskussioner, som optræder i Romeo-rapporterne og ud fra sammenhængen også må have fundet sted. Dedichens angivelser støttes desuden af de udkast til fælleshenvendelsen af 3.1.1945, som findes i både Frode Jakobsens og Herman Dedichens arkiver og gengives i Romeo-rapporterne. Jeg har på den baggrund også ment at kunne foretage en langt mere præcis rekonstruktion af forhandlingsforløbet end Jørgen Hæstrup i *Hemmelig alliance* og Niels Amler i *Fra besættelse til befrielse. En undersøgelse af forholdet mellem politikerne og Frihedsrådet i Danmark 1944-1945 belyst gennem fælleshenvendelsen til de allierede og forhandlingerne om befrielsesregeringens dannelse*, upubliceret speciale, Københavns Universitet 1981.

24. For politikernes reaktion på exposéet, se Romeo til Juliet af 19.12.1944. For kravet om en fælles henvendelse og rådsmedlemmernes stilling, herunder til opdelingen af forhandlingsstoffet i to skarpt adskilte grupper, se Romeo til Juliet af 20.12.1944 (Erik Seidenfadens arkiv). For politikernes udspil se også *I Danmarks Frihedsråd*, 2, s. 58. For Børge Houmanns krav på mødet den 20.12., se Romeo til Juliet af 20.12.1944. At Houmann også havde et udkast til fælleshenvendelsen med, fremgår af Dedichens efterfølgende rapport til London, hvori dette også gengives, se Romeo til Juliet af 27.12.1944 (Erik Seidenfadens arkiv). Udkastet findes også i Herman Dedichens arkiv på Rigsarkivet (læg: forskellige skrivelser fra og til Danmarks Frihedsråd). En første version af udkastet havde Frode Jakobsen formuleret, men denne adskilte sig ikke, hvad kravet om 50% repræsentation angik, fra det udkast, formentlig udformet af Houmann, som politikerne fik udleveret. Frode Jakobsens udkast findes i hans arkiv (pk. 2, læg: stenogrammer 1944-45 IV) og er aftrykt i *I Danmarks Frihedsråd* i den tro, at det var det, politikerne tog stilling til. Se *I Danmarks Frihedsråd*, 2, s. 68. Alt i alt må man imidlertid kunne slutte, at Frode Jakobsen og i det hele taget et enigt Frihedsråd stod bag Houmanns krav, en slutning, som i øvrigt er ny inden for forskningen og baseret på en opfattelse af, at Frihedsrådets udkast også blev fremlagt på kontaktudvalgsmødet den 20. december. For den tidligere forskning se Jørgen Hæstrup: *Hemmelig alliance*, 2, s. 244-245, 247, og Niels Amler: *Fra besættelse til befrielse*, s. 40-43.
25. Romeo til Juliet af 20.12.1944. Frode Jakobsen omtaler i sin efterkrigsberetning ikke direkte oprindelsen med politikerne den 20. og sin egen rolle heri, men taler i almindelighed om »en nuance mellem Houmann og mig« i forbindelse med forhandlingerne om fælleshenvendelsen. Han gør i den forbindelse også rede for motiverne bag sin kompromisvilje. Se *I Danmarks Frihedsråd*, 2, s. 57-59.

men Frihedsrådet havde først accepteret et kompromis efter hårde forhandlinger, hvor Børge Houmann i starten totalt havde afvist det forslag til fælleshenvendelse, som Buhl havde overrakt rådet et par dage efter mødet den 20. december, og krævet »sikkerhed« for at gå med til en fælles henvendelse, dvs. »et bindende løfte om lighed i regeringen«. ²⁶ Han var på et råds-møde lillejuleaften kommet til at stå helt alene med sin holdning, men havde ikke villet bryde det mandat, han havde fået fra DKP's ledelse, og et nyt møde var derfor blevet aftalt, for at han i mellemtiden kunne konsultere sit parti. Mellem jul og nytår var forhandlingerne blevet genoptaget, og efter en række rådslagninger var et kompromisforslag, baseret på et udkast fra Houmann, også blevet udarbejdet som svar på Buhls forslag og forelagt på et kontaktudvalgsmøde den 2. januar. ²⁷ Og efter yderligere forhandlinger og en renskrivning af Houmann var den fælles henvendelse så endelig blevet afsendt den 3. januar, og nu blot med en fremhævelse af, at man var »enige om at søge sammenholdet i det danske folk bevaret også efter krigen ved at landets første frie regering dannes og dens grundlæggende program fastlægges i fællesskab«. Alt i alt et klart plus for politikerne, uden at dette dog

26. For Børge Houmanns holdning, se *I Danmarks Frihedsråd*, 2, s. 58. Houmanns mistillid til politikernes »løfte om en fyldig repræsentation i den kommende regering« bekræftes også af Dedichen, se Romeo til Juliet af 27.12.1944. For Buhls forslag til fælleshenvendelse, ordlyden og tidspunktet for overgivelsen til Frihedsrådet, se Romeo til Juliet af 27.12.1944. Forslaget findes også i Frode Jakobsens arkiv (pk. 2, læg: stenogrammer 1944-45 IV) og er aftrykt i Jørgen Hæstrups *Hemmelig alliance*, 2, s. 249.

27. For holdningerne på Frihedsrådets møde, se Romeo til Juliet af 27.12.1944, C.A. Bodelsens beretning, godkendt 1.10.1955 (Rigsarkivet, Jørgen Hæstrups samlinger vedr. besættelsen T 1940-45 38 A (herefter Jørgen Hæstrups samlinger)), og *I Danmarks Frihedsråd*, 2, s. 58. For Børge Houmanns mandat og aftalen om et nyt møde, se Romeo til Juliet af 27.12.1944. Dateringen af mødet er behæftet med usikkerhed: Dedichen angiver den 22. december, mens Bodelsen og Houmann, se Børge Houmanns beretning, godkendt 6.1.1949 (Jørgen Hæstrups samlinger), anfører den 23. Men i valget mellem en samtidig andenhåndsberetning og to formentlig uafhængige, om end sene førstehåndsberetninger må de sidste nok alligevel foretrækkes. For lillejuleaften taler desuden, at det var Bodelsens første møde i Frihedsrådet, altså en mindeværdig dag.

For rådslagningerne mellem jul og nytår, se Romeo til Juliet af 3.1.1945 (Erik Seidenfadens arkiv). For Børge Houmanns udkast, se Børge Houmanns beretning, og en gennemslagskopi af et udkast til henvendelse, mærket 26, i Frode Jakobsens arkiv (pk. 2, læg: stenogrammer 1944-45). For Frode Jakobsens udkast, se »Frode Jakobsens udkast til henvendelse til de allierede januar 1945. Mærket 27« (smst.). Resultaterne af rådslagningerne fremgår af »Gengivelse af Frode Jakobsens »dagsorden« fra Frihedsrådsmøde jul 44, efter Frode Jakobsens stenogram mærket 7« (smst.). Under punktet »Kontaktudvalget« har Frode Jakobsen noteret: »Er vel refereret. Udkastet med«, dvs. at Frode Jakobsens udkast skulle med på kontaktudvalgsmødet den 2.1.1945. For det berammede kontaktudvalgsmøde den 2. januar 1945, se Romeo til Juliet af 27.12.1944.

fik den store betydning, eftersom Moskva efter modtagelsen af henvendelsen aldrig besvarede den.²⁸

Efter afsendelsen af fælleshenvendelsen havde Frihedsrådet på ny presset på for at få gang i forhandlingerne om overgangsregeringen og i begyndelsen af januar i kontaktudvalget bedt politikerne om svar på exposéet med ønske om »en realitetsforhandling« – »det haster, undgå græske tilstande eller blot det store skænderi, vi ved hvordan det har virket i udlandet, hos vestmagterne«, havde Frode Jakobsen noteret som sin begrundelse.²⁹ Et kontaktudvalgsmøde var også kommet i stand sidst i januar, hvor politikerne havde taget principiel stilling til programmet. Frem for alt til det, de opfattede som »forudsætning« for det hele: »forfatningsmæssige tilstande«, hvortil især hørte »afvæbningen« af modstandsstyrkerne, men også en korrekt gennemførelse af de planlagte arrestationer, som »ikke« måtte »ske udenom de lovlige myndigheder«. Ligeledes havde imidlertid programmets indhold og her især bestemmelserne om »opgøret med de strafskyldige« haft politikernes interesse, og de havde bedt om en gennemgang. Hele spørgsmålet om en straffe- og konfiskationslovgivning var dermed også blevet bragt på bane, for på et efterfølgende møde i kontaktudvalget i begyndelsen af februar at blive genstand for en – med Frode Jakobsens udtryk – »bevæget debat« – om lovgivning med »tilbagevirkende kraft«, »dødsstraf«, lovgivning mod »embedsmænd«, »særdomstole« mm. Men det egentlige regeringsspørgsmål havde politikerne stadigvæk ladet ligge, utvivlsomt for at undgå at »binde sig« angående »antallet personer eller selve personerne i den kommende regerings sammensætning«, som Buhl havde udtrykt det allerede i december efter modtagelsen af Frihedsrådets exposé. Så da Frode Jakobsen og Alfred Jensen, der i januar var indtrådt i Frihedsrådet og i kontaktudvalget i stedet for den sygedramte Børge Houmann, sidst i februar var taget til Stockholm for at rådslå med Frihedsrådets gesandt i Moskva, Thomas Døssing, var overgangsregeringen stadig ikke kommet til en realitetsforhandling – »det [går] dårligt«

28. For forhandlingerne i kontaktudvalget den 2. januar og Børge Houmanns efterfølgende renskrift af den endelige fælleshenvendelse, se »Gengivelse af Frode Jakobsens »dagsorden« til Frihedsrådsmødet nytår 45« (Frode Jakobsens arkiv, pk. 2). Se også Børge Houmanns beretning. For afsendelsen af den fælles henvendelse den 3. januar, se Romeo til Juliet af 3.1.1945. Henvendelsen er aftrykt i fuld ordlyd i *Hemmelig alliance*, 2, s. 249-250. For fælleshenvendelsens senere skæbne i Moskva, se Erik Thostrup Jacobsen: *Foden i døren. Danmark mellem Sovjetunionen og England 1944-45*, Odense 1984, s. 63-71.

29. Se »Gengivelse af Frode Jakobsens »dagsorden« fra kontaktudvalget nytår 45 efter Frode Jakobsens stenogram, mærket 8« (Frode Jakobsens arkiv, pk. 2).

med samlingsregeringen, havde Frode Jakobsen således vurderet i en samtale med Døssing.³⁰

Rådslagningen i Stockholm, der kom til at vare til ind i marts, var kommet i stand på foranledning af Thomas Døssing, men da Christmas Møller i mellemtiden også var kommet til byen for at konferere med Døssing og danske kredse i Sverige, blev han ligeledes inddraget i drøftelserne. De to repræsentanter havde i ugerne inden indtaget en nærmest diametralt modsat, men samtidig kritisk holdning til Frihedsrådets forhandlingslinje over for politikerne: Døssing havde været skeptisk over for overhovedet at forhandle – »tilbøjelig« som han var til at »betragte alle kompromisser som en vederstyggelighed« – og betegnet det som en »kursændring«, der også ville skabe vanskeligheder i Moskva, hvor man så med »uvilje« på forhandlingerne med »de gamle politikere« og betragtede dem som »et brud på forudsætningerne for anerkendelsen af Frihedsrådet«. Han havde derfor heller ikke afleveret fælleshenvendelsen, da han få dage før sin afrejse til Stockholm den 21. januar – og efter at have modtaget henvendelsen – havde haft en samtale med den sovjetiske viceudenrigskommissær, Vladimir Dekanozov. Christmas Møller derimod havde i sit memorandum af 12. januar 1945, »Bemærkninger til Danmarks Frihedsråds skrivelse af december 1944 til de samarbejdende partier«, fremført, at han i Frihedsrådets sted »ikke« ville have stillet »krav« til »sammensætningen af den kommende regering«, ej heller have blandet sig i »spørgsmålet om repræsentanter for de Frie Danske i udlandet« og »slet ikke« have gjort »betragtningen gældende om forholdsmæssigheden mellem modstandsbevægelsens styrke i ministeriet og repræsentanter fra anden side«. Frode Jakobsen havde derfor indledt drøftelserne den 26. februar med at give Døssing og Christmas Møller en længere redegørelse for situationen i Danmark og Frihedsrådets stilling og havde på den måde søgt at bringe dem »på linie«, og disse bestræbelser var fortsat de følgende dage – og fra den 28. også med Alfred Jensens deltagelse. Det altoverskyggende spørgsmål havde været regeringsdannelsen, nær-

30. For kontaktudvalgsmødet sidst i januar, se »Frode Jakobsens »dagsorden« fra Frihedsrådsmødet ca. 1/2-45, gengivet efter Frode Jakobsens stenogram, mærket 13« (smst.), og Romeo til Juliet af 22.1.1945 (Erik Seidenfadens arkiv). For kontaktudvalgsmødet i begyndelsen af februar og diskussionerne om straffelovene mm., se »Frode Jakobsens »dagsorden« fra møde i Frihedsrådet begyndelsen af februar 45, efter Frode Jakobsens stenogram mærket 34« (Frode Jakobsens arkiv, pk. 2), og »Frode Jakobsens samlede fremstilling for Christmas, Døssing, Foss, Munck på konferencen i Stockholm februar. Efter Frode Jakobsens stenogram« (smst.). For Alfred Jensens indtræden i Frihedsrådet og kontaktudvalget, se Romeo til Juliet af 31.1.1945 (Erik Seidenfadens arkiv), og *I Danmarks Frihedsråd*, 2, s. 71. For tidspunktet for afrejsen til Stockholm, se *I Danmarks Frihedsråd*, 2, s. 93-96. For Frode Jakobsens vurdering af regeringsforhandlingerne, se »Frode Jakobsens notater fra samtale med Døssing i Stockholm februar 1945« (Frode Jakobsens arkiv, pk. 2).

mere bestemt regeringens sammensætning, statsministerposten og de tidligere Scavenius-ministre. Udgangen var blevet en fastholdelse af »fifty-fifty«, trods Døssings minimumskrav om »flertal for modstandsbevægelsen«, mod til gengæld, som denne ligeledes havde krævet, at få stats-, udenrigs- og justitsministerposterne til modstandsbevægelsen, samt udelukkelse af alle ministre i ministeriet Scavenius, hvilket skulle symbolisere modstandens sejr over samarbejdspolitikken. Som modstandsbevægelsens statsministerkandidat havde Christmas Møller hidtil været selvskreven, men hans tilnærmelse til politikerne og hans egen skepsis under drøftelserne i Stockholm havde skadet hans stilling, også selv om Alfred Jensen under samtaler med ham stadig havde støttet hans kandidatur.³¹

Sådan havde altså i hovedtræk begivenhederne formet sig under Fogs fængselsophold. Ikke alene var dermed de centrale magtpolitiske temaer – Sovjetunionens stilling, modstandsstyrkernes afvæbning, principperne for retsopgøret, Rigsdagens status og befrielsesregeringens sammensætning – blevet slået an, men de forskellige positioner i kampen om magten var også kommet for en dag – med kommunisterne og politikerne som hovedkontrahenter, de radikale »systemfjender« mod det parlamentariske demokratis mænd, og Frode Jakobsen som den modstandsivrige, men demokratiske, der sloges for et kompromis på grundlag af Frihedsrådets nationale

31. For Frode Jakobsens ophold i Stockholm 22.2-5.3.1945, se *I Danmarks Frihedsråd*, 2, s. 93-94, og Ebbe Muncks dagbog 1.-7.3.1945 (Rigsarkivet, Ebbe Muncks arkiv, pk. 7, Dagbog (herefter Ebbe Muncks arkiv, dagbog)). For Alfred Jensens ophold i Stockholm fra senest 28. februar til i hvert fald 9. marts 1945, se Ebbe Muncks dagbog 28.2.1945 (smst.), og ... *GØR JER PLIGT – GØR JERT VÆRK. John Christmas Møllers dagbøger 1941-45*. Udgivet med noter og dokumenter af Erik Thostrup Jakobsen, København 1995, s. 317. For Døssings anmodning om en mundtlig forhandling, se Thomas Døssing til Ebbe Munck af 4.1.1945 (Rigsarkivet, Ebbe Muncks arkiv, pk. 1, læg: rapporter Moskva 1944, underlæg: breve fra Thomas Døssing til forskellige). For Christmas Møllers ønske om at træffe Thomas Døssing og Erling Foss, Frihedsrådets udsending i Sverige, se ... *GØR JER PLIGT – GØR JERT VÆRK*, s. 310-311. For Døssings holdning til forhandlingerne med politikerne, se Thomas Døssing til Ebbe Munck af 4.1.1945. Christmas Møllers memorandum af 12.1.1945 findes bl.a. i Erik Seidenfadens arkiv (læg: diverse rapporter). For Frode Jakobsens redegørelse og dennes formål, se Ebbe Muncks referat af samtale 26.2.1945 (Ebbe Muncks arkiv, dagbog). For Døssings minimumskrav til regeringsdannelsen, se hans Besøg i Stockholm 28.1-18.3.1945, s. 2 (Thomas Døssings arkiv, pk. 2). At Frihedsrådet efter drøftelserne i Stockholm fastholdt 50-50, men ellers gik ind på Døssings krav, fremgår af Ole Lippmanns rapporter til London af 25.3.1945 og 8.4.1945, se Niels Amled: *Fra besættelse til befrielse*, s. 76. For Christmas Møllers optræden i Stockholm, se *I Danmarks Frihedsråd*, 2, s. 93-104. Se også Frode Jakobsen: *Til sidst kommer man hjem*, København 1984, s. 66-69. For Alfred Jensens støtte til Christmas Møller, se »En bekendelse. Fhv. trafikminister Alfred Jensens svar til Frode Jakobsen«, *Frit Danmark*, nr. 9, 5. årgang, 7.6.1946, s. 13. Se også Alfred Jensen: *65 år med Marx for socialisme og fred, uden trykkested og -år* (formentlig Terpo Tryk 1983), s. 20-21.

program. I ugerne efter, hvor regeringsforhandlingerne gik ind i den sidste, afgørende fase, skulle dette blive endnu mere tydeligt. Kommunisterne pressede hårdt på for at sikre modstandsbevægelsen en dominerende stilling i befrielsesregeringen. Frem for alt med modstandsfolk på stats-, udenrigs-, justits- og arbejdsministerposterne, en fifty-fifty repræsentation i regeringen som helhed og udelukkelse af alle ministre i regeringen Scavenius. Med dannelsen af en sådan regering skulle det afgørende magtpolitiske instrument skabes for at indlede den »fredelige«, »demokratiske« magtovertagelse, som kommunisterne havde konciperet i efterkrigsprogrammet *Folkets vilje – landets lov*. I denne strategiske kalkule indgik tillige forsøget på at vinde tilslutning i Frihedsrådet til et bredt, ikke alene nationalt, men også økonomisk og socialt program, der kunne holde sammen på modstandsbevægelsen efter befrielsen og danne grundlag for en valgsejr ved det første frie valg.³² Men kommunisternes bestræbelser strandede, som det også fremgår af Mogens Fogs dagbog, der registrerede det første og nok mest alvorlige tilbageslag – Frihedsrådets accept af Buhl som statsminister.

Dagbogen som kilde

Mogens Fog havde efter flugten fra Shellhuset fundet hjemsted hos maleren Albert Naur i Charlottenlund, og det var også her, han og Aage Schoch havde mødt Elias Bredsdorff. Det havde fra starten stået klart, at Fog ønskede at genoptage sit modstandsarbejde – han »ville ikke høre tale om at tage til Sverige« – og Bredsdorff havde derfor måtte skaffe ham mere permanent indkvartering hos sine venner Inger og Tyge Haarløv på Bekkasinvej i Hellerup. Men en øjeblikkelig genoptagelse af modstandsarbejdet i fuldt omfang kom imidlertid af sikkerhedsgrunde ikke på tale. Så Fog måtte i de første uger, da man ikke kunne vide, om tyskerne var på sporet af ham, holde sig væk fra møder i Frit Danmarks hovedledelse og i Frihedsrådet. I stedet blev han holdt orienteret af Elias Bredsdorff og af C.A. Bodelsen og Frode Jakobsen.³³

32. Nærmere om DKP's efterkrigsprogram og -strategi, se min artikel »'Folkets vilje – landets lov'? Om DKP's overgangsprogram og demokratiet«, *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen på 65-årsdagen oktober 1998*, Redigeret af Henrik Dethlefsen og Henrik Lundbak, København 1998.

33. For Fogs indkvartering hos Albert Naur, se *Efterskrift 1904-45*, s. 230. For mødet med Elias Bredsdorff, se *Min egen kurs*, s. 221. For Fogs ønske om at genoptage modstandsarbejdet og indkvarteringen hos Tyge Haarløv, se ligeledes *Min egen kurs*, s. 221. For sikkerhedsforanstaltningerne i de første uger efter Fogs flugt og orienteringen af ham, se C.A. Bodelsens beretning. Se også *I Danmarks Frihedsråd*, 2, s. 160.

Også tilblivelsen af Mogens Fogs dagbog skal sikkert ses i lyset af denne situation. For afsondret, som Fog i høj grad var og uden ret meget at tage sig til, kunne en dagbog være en måde at fylde tiden ud på og desuden hjælpe med at holde styr på dagene og regnskab med de indtryk og informationer, han fik under sine samtaler. Altså også en slags forberedelse på det tidspunkt, hvor Fog igen kunne deltage i modstandsarbejdet i fuldt omfang. Det er i den forbindelse også bemærkelsesværdigt, at optegnelserne slutter den 18. april – dagen efter Fogs første møde i Frihedsrådet efter flugten. Umiddelbare, praktiske formål synes med andre ord at have motiveret ham og ikke tanken om senere offentliggørelse. Dette er samtidig et argument for dagbogens almindelige kildeværdi.

Dagbogen er af Mogens Fog ført nogenlunde jævnlige. Næppe dagligt, men efter det overleverede manuskript at dømme snarere for nogle dage ad gangen, dækkende perioden 1.-18. april 1945.³⁴ Fogs erindring har med andre ord været nogenlunde frisk på nedskrivningstidspunktet, om end med visse dateringsvanskeligheder – et ikke ukendt problem for erindringen. Der er i metodisk henseende tale om en kilde, som mest frugtbart lader sig udnytte som beretning med Fog i rollen som både førstehånds- og anden-håndsvidne. Og i alle tilfælde som en vidende og skarpsindig iagttager. Også dette taler på det almene plan for dagbogsoptegnelsernes værdi.

Men hvori består da mere konkret dagbogens kildeværdi? Jeg vil her særlig pege på tre felter.

For det første: Mogens Fogs omgangskreds. Det er her især hans tætte forbindelser til kommunisterne, der springer i øjnene. For ikke alene mødtes han jævnligt med Alfred Jensen, men han blev også efter flugten inviteret til velkomstfest af den samlede partiledelse, der følte, at han »hør[te] til hos dem«. Også Elias Bredsdorff, som Fog arbejdede sammen med i Frit Danmark, var af overbevisning kommunist, om end ikke medlem af partiet.³⁵ Nok så bemærkelsesværdigt er imidlertid Fogs kontakter til chefre-

34. Dagbogen består i manuskriptform af 9 løse ark. Optegnelserne for de forskellige dage fordeler sig som følger: 1.-3. april: 2 maskinskrevne A4-ark; 4.-9. april: 4 maskinskrevne A5-ark, hvoraf de 3 er benyttet på begge sider; 10.-15. april: 2 håndskrevne A5-ark, hvoraf det første er beskrevet på begge sider; 16.-18. april: 1 maskinskrevet A5-ark. Man kan gætte på, at denne fordeling også afspejler, hvordan Fog har nedskrevet dagbogen, men sikkert er det på ingen måde.

35. Elias Bredsdorff meldte sig ud af DKP i december 1939 i forbindelse med Sovjetunionens angreb på Finland, se *Min egen kurs*, s. 134-136. Men han fortsatte med at abonnere på *Arbejderbladet* og opfattede sig stadig som kommunist, se *Min egen kurs*, s. 138, og min samtale med Elias Bredsdorff af 29.10.1998 (Michael Kjeldsens arkiv). Da Bredsdorff blev engageret i modstandsarbejdet i maj eller juni 1942, skete det også gennem en kommunistisk kurer, Knud Francker, på foranledning af Børge Houmann, se *Min egen kurs*, s. 147-148.

daktørerne for *Politiken* og *Berlingske Tidende*, Niels Hasager og Svend Aage Lund. De var etableret efter flugten fra Shellhuset og var som sådan endnu et udtryk for den indflydelse, modstandsbevægelsen havde fået. Men samtidig afspejlede kontakterne også det etablerede Danmarks stigende erkendelse af at måtte tilpasse sig og indgå et kompromis med Frihedsrådet om overgangsregeringen. Samtalerne under selskabelige former – så som søndagsfrokosten hos Svend Aage Lund med deltagelse af Fog, Schoch, Wilhelm Buhl og Ole Bjørn Kraft – gav i den forbindelse en mere uformel mulighed for at føle hinanden på tænderne og derigennem danne sig et indtryk af forhandlingspositioner og -muligheder.

For det andet: overgangs- og efterkrigstidens problemer. Dette er, som dagbogen viser, en problematik, der i høj grad optog Fog – i samtaler og som arbejdsopgave mellem møderne. Særlig Alfred Jensens forestillinger om efterkrigspolitikken havde øjensynlig vægt, og dagbogen indeholder af den grund også flere udførlige – og i kraft af samtalerne karakter formentlig meget pålidelige – optegnelser herom. Nærmere bestemt om vurderingen af Socialdemokratiet og DKP's stilling til en samling, helst i et enhedsparti, Sovjetunionens stilling til Danmark, den forventede store opbakning til modstandsbevægelsen (op mod 70%) også efter befrielsen, en modstandsregering med en repræsentant for hvert af de fire partier og en rådgivende forsamling og Rigsdagen erklæret grundlovsstridig, samt DKP som et bredt »centrumparti«. Alt i alt et værdifuldt indblik i partiledelsens interne overvejelser om vejen til magten, som i øvrigt ikke adskiller sig væsentligt fra de offentlige tilkendegivelser. Men også Mogens Fogs egne forestillinger om efterkrigspolitikken fremgår, om end mindre udførligt, af dagbogsoptegnelserne. Især bestræbelserne på at udvikle Frit Danmark som grundlag for »en folkedemokratisk bevægelse« og den dermed forbundne udformning af et efterkrigsprogram for organisationen.

For det tredje: Frihedsrådet og kampen om overgangsregeringen. I april måned, hvor Mogens Fog skrev sin dagbog, var forhandlingerne mellem Frihedsrådet og politikerne om befrielsesregeringen gået ind i sin sidste og afgørende fase. Og selv om Fog ikke var allermost centralt placeret – i kontaktudvalget eller i det snævre Frihedsråd – så blev han ikke desto mindre løbende orienteret og konsulteret og var på det vigtige plenarmøde i Frihedsrådet den 17. april også selv til stede. Han fik derigennem et nøje, til dels også førstehånds, kendskab til de interne diskussioner i rådet og her især til toneangivende rådsmedlemmers vurderinger og holdninger. Set i forhold til Frode Jakobsens *I Danmarks Frihedsråd* følger dagbogen på to punkter nyt til billedet af regeringsforhandlingernes sidste, afgørende fase. Det gælder for det første Frode Jakobsens forestillinger om et kompromis

med politikerne, der ikke alene var åbne over for at slå af på statsministerposten og en matematisk fifty-fifty, men eventuelt også på kravet om de tre Scavenius-ministre, og for det andet diskussionen om Frihedsrådets egne ministerposter, hvor Fog længe ønskede udenrigsministerposten, men på Alfred Jensens foranledning måtte overlade den til Christmas Møller. Billedet af kommunisterne som de radikale i Frihedsrådet, herunder deres stærke modstand mod Buhl som statsminister og plaidoyer for Christmas Møller, svarer til Frode Jakobsens.³⁶

Men på ét punkt tegnes i Fogs dagbog et helt andet billede, nemlig af diskussionen på plenarmødet den 17. april om kommunisternes og Dansk Samlings forslag til økonomisk og socialt program. Frode Jakobsens »Bråvallaslag«, der førte til opgivelse af programmet, står her over for Fogs opfattelse af en »forbavsende tilslutning ... dog med omformulering overladt til Alfred og ny Dansk Samling-mand«. En nøjere læsning af Frode Jakobsens stenografiske noter fra mødet tyder imidlertid på, at han i sin efterkrigsberetning – under indflydelse af Den Kolde Krigs frontstilling mod kommunisterne anno 1956 – har overdramatiseret diskussionen. Ikke sådan at forstå, at han ikke også på rådsmødet den 17. talte imod et »socialt program«, for det taler både hans opposition mod ideen, da den kom frem tidligere i april, og det forberedte oplæg til mødet for, at han gjorde. Men sådan, at debatten ikke synes at have formet sig som et dramatisk opgør. For selv om Frode Jakobsen altså var kommet til plenarmødet med en række argumenter imod et økonomisk og socialt efterkrigsprogram – »grunde« til at han var »stærkt imod« og »aldrig« ville gå med til en »offentlig udtalelse« – så havde han samtidig erklæret sig »helt enig i programmet« og villig til »indenfor regering[en]« at »medvirke« til dets gennemførelse. Og ifølge margennoterne fra selve mødet havde han under debatten også kommenteret programudkastet i en forsonlig tone – »uklogt det med »grundlovsstridig rigsdag«, lød således en af hans bemærkninger – og desuden understøget synspunktet fra sit forberedte oplæg, nemlig at rådsministrene i regeringen »ikke« skulle »sidde og sige, at vi ikke har noget med det at gøre«, dvs. med de økonomiske og sociale spørgsmål, men at de kunne »tage stilling til« dem – vel at mærke »som personer«. Kort sagt så harmonerer Frode Jakobsens optræden på rådsmødet dårligt med et »Bråvallaslag«. Ja, debatten på

36. For Frode Jakobsens skildring af regeringsforhandlingerne, herunder kommunisternes linie, se *I Danmarks Frihedsråd*, 2, s. 182-193.

mødet udelukker faktisk ikke, at Alfred Jensen og Niels Banke – som en måde at lande en besværlig og kontrovers diskussion på – har fået »overladt« en »omformulering« af det økonomiske og sociale program, men at de efter mødet – med Frode Jakobsens afvisning af en »offentlig udtalelse« in mente – har opgivet det som formålsløst. I erindringsbindet *Efterskrift 1940-45* har Mogens Fog senere taget stilling til Frode Jakobsens skildring af programdiskussionen den 17. april. Han karakteriserer i den forbindelse sine egne dagbogsoptegnelser som »et helt ufuldstændigt referat af diskussionen om emnet og forkert, hvad angår dens udgang, som var, at forslaget blev opgivet«, men fastholder samtidig sin erindring om situationen på mødet som i forhold til Frode Jakobsens erindring »anderledes fredelig« – »intet tyder på, at jeg har opfattet debatten som et stort opgør«, hedder det også. Fog forklarer selv det mangelfulde referat med, at han »ikke ... har lagt meget hjerte i sagen, måske fordi vi samtidig arbejdede på Frit Danmarks program«. Men dette harmonerer efter min mening ikke med tilfredsheden over en »forbavsende tilslutning til programmet« og bidrager i øvrigt til at bagatellisere Fogs støtte til det økonomiske og sociale program og kommunisternes dermed forbundne magtpolitiske ambitioner. Og under alle omstændigheder må hans egen, samtidige optegnelse om en »omformulering« af programmet nok veje tungere end Frode Jakobsens efterkrigsberetning. At Fog så, da han gjorde denne optegnelse, må siges også at have undervurderet modstanden mod programmet, er en anden sag, som kan skyldes debattens forløb eller simpelthen *wishful thinking*.³⁷

37. For Frode Jakobsens version af diskussionen om et økonomisk og socialt program, se *1 Danmarks Frihedsråd*, 2, s. 160-172. For Mogens Fogs version, se *Efterskrift 1940-45*, s. 250-252.

Min opfattelse af diskussionerne om »Frihedsrådets økonomiske program« på plenarmødet den 17. april bygger på »Gengivelse af Frode Jakobsens aide-memoire for indlæg på rådsmøde 17-4-45. Efter stenogram, mærket 28« (Frode Jakobsens arkiv, pk. 2). At Frode Jakobsen også tidligere havde opponeret mod ideen om et økonomisk og socialt program, fremgår af et møde i Ringens ledelse formentlig i anden uge af april, hvor han refererede fra et møde med Mogens Fog og Aage Schoch. De to havde støttet, at Frihedsrådet skulle have en »social linie«, som kommunisterne og Dansk Samling havde foreslået det, og i den forbindelse havde Frode Jakobsen gjort rede for Ringens »mening om det sociale« og pegt på, at det »let [kunne] komme til skisma«, se »Ringens daglige møder, midt i april 45, efter stenogram, mærket 27« (smst.). Min opfattelse af programdiskussionen den 17. april synes imidlertid også at finde støtte i C.A. Bodelsens beretning til Jørgen Hæstrup. Han bemærker nemlig om forsøget på at »lave et fælles program for modstandsbevægelsens efterkrigspolitik«, at »det blev ret hurtigt klart, at det ville blive meget vanskeligt at opnå enighed, og spørgsmålet var ikke behandlet færdigt, da befrielsen kom« (Jørgen Hæstrups samlinger).

Skal man kort sammenfatte, så fremstår Mogens Fogs dagbog fra april 1945 som en kilde, der frem for alt bringer os tættere på kommunisterne i den sidste, afgørende fase af kampen om befrielsesregeringen. Det er også heri, dens særlige værdi ligger.³⁸

Til slut kort om editionsprincipperne. Jeg har søgt at forene en mest mulig teksttro gengivelse af dagbogen med den størst mulige læselighed. Dagbogen indeholder mange, også hjemmelavede, forkortelser, og disse er alle søgt opløst ved hjælp af firkantede parenteser. Overstregninger i teksten er kursiveret og sat i almindelig parentes. Rettelser foretaget af Mogens Fog under skrivningen af dagbogen er indført i teksten og forsynet med en note.

Mogens Fogs dagbog 1.-18. april 1945

1.4.45. Form.[iddag] Møde med Alfr.[ed] J.[ensen],³⁹ der refererede samtaler fra sin rejse til Sverige (hjemkommen for 14 dage siden). Døss.[ing]⁴⁰ havde gengivet sin samtale med Dekanossov.⁴¹ Denne var forundret over

38. Rüdiger Eckert brugte i sin banebrydende disputats om den danske modstandsbevægelses politiske struktur Mogens Fogs dagbog til at belyse tre ting: DKP's efterkrigsprogram *Folkets vilje – landets lov*, diskussionen i Frihedsrådet om et socialøkonomisk program samt Frit Danmarks efterkrigsprogram. Se Rüdiger Eckert: *Die politische Struktur der dänischen Widerstandsbewegung im Zweiten Weltkrieg. Eine Untersuchung über die Bedeutung der illegalen Presse und einiger repräsentativer Vertreter der Widerstandsgruppen*, Hamburg 1969, s. 128-129, 134-137, 140, 334.

Senere har også Aage Trommer, Hans Kirchhoff, Hans Snitker og jeg selv benyttet Fogs dagbog til at belyse forskellige aspekter af befrielsesproblematikken. Se Aage Trommer: *Myte og sandhed i besættelsehistorien*, København 1974, s. 102; Aage Trommer: »Den danske modstandsbevægelse og efterkrigspolitikken«, *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid. Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen på 65-årsdagen oktober 1998*, Redigeret af Henrik Dethlefsen og Henrik Lundbak, København 1998, s. 439, 440; Hans Kirchhoff: *Kamp eller tilpasning. Politikere og modstanden 1940-45*, København 1987, s. 161; Hans Snitker: *Det illegale Frit Danmark – bladet og organisationen*, s. 147, 157; Michael Kjeldsen: »'Folkets vilje – landets lov'? Om DKP's overgangsprogram og demokratiet«, s. 460, 470, 471, 474, 479.

Selv har Mogens Fog anvendt dagbogen i sit erindringsbind *Efterskrift 1940-45*. Se *Efterskrift 1904-45*, s. 232-241. Elias Bredsdorff, Fogs gode ven, har i sine erindringer ligeledes trukket på dagbogen. Se Elias Bredsdorff: *Min egen kurs*, s. 224-227.

39. Alfred Jensen (1903-1988), murerarbejdsmand. Medlem af Danmarks venstresocialistiske Parti 1919, fra 1920 Danmarks kommunistiske Parti. Medlem af Møntergadepartiet 1922-1923. Medlem af Danmarks kommunistiske Parti 1923-1988. Medlem af centralkomiteen 1936-1988 og af forretningsudvalget 1936-1960. Næstformand 1938-1942 og 1945-1958. Fungerende formand 1942-1945. Medlem af Folketinget 1936-1960. Medlem af Frihedsrådet 1945. Trafikminister i befrielsesregeringen 1945.

40. Thomas Døssing (1882-1947), bibliotekar. Biblioteksdirektør 1920-1943. Medlem af *Frit Danmarks* redaktion 1942. Frihedsrådets gesandt i Sovjetunionen 1944, kongelig gesandt 1945-1947.

41. Vladimir Dekanozov (1898-1953). Sovjetisk viceudenrigskommissær 1939-1947. Dekanozov beskæftigede sig med danske anliggender 1944-1945.

Alfred Jensen (1903-1988). Alfred Jensen var medlem af DKP's illegale centralkomite og overtog efter Aksel Larsens arrestation i november 1942 formandskabet. Han fik i januar 1945 sæde i Frihedsrådet som afløser for den sygedomsramte Børge Houmann og beholdt også efter dennes tilbagevenden sit medlemskab af et nu udvidet råd. Sammen med Dansk Samlings Niels Banke udarbejdede Alfred Jensen i april 1945 et forslag til økonomisk og socialt program for Frihedsrådet, der var tænkt som middel til at holde sammen på modstandsbevægelsen efter befrielsen og vinde en stor valgsejr ved det første frie valg. Forslaget faldt imidlertid på Frode Jakobsens modstand. Under forhandlingerne om befrielsesregeringen søgte Alfred Jensen at sikre modstandsbevægelsen en ledende stilling – med modstandsfolk på stats-, udenrigs-, justits- og arbejdsministerposterne. Med en sådan regering skulle der skabes et afgørende instrument til realisering af DKP's program for magtovertagelsen. »Folkets vilje – landets lov«. (Frihedsmuseets fotoarkiv).

modstandsbevægelsens samarbejde med »de g[am]l[e]«⁴² politikere, aabenbart spec.[ielt] i erindring om disses tilslutning til Antikomintern.[pagten] Dekan.[ossov] fremhævede, at USSR efter krigen vilde være den dominerende Østersømagt, og at vi derved bliver naboer. – Alfr.[ed] J.[ensen] fandt Døss.[ing] for rigoristisk i sin skarpe holdning overfor »de g[am]l[e]«, og mente han overvurderede betydningen af oppositionelle strømninger i soc.[ial]dem.[okratiet] – »oppositionen i soc.[ial]dem.[okratiet] er horisontalt afgrænset, ikke vertikalt«, sagde Alfr.[ed] J.[ensen] – Saa vidt jeg for-

42. Udtrykket »de gamle« bruges i Mogens Fogs dagbog i forskellige sammenhænge som udtryk for det etablerede Danmark. Det indgår på dette sted i et udtryk for de ledende politikere fra de fire »gamle« partier, Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre, Det konservative Folkeparti og Venstre.

stod havde han tilraadet Døss.[ing] kraftigt at imødegaa en udtalelse i »Kri-gen og Arbejderkl[assen]« om, at »de g[am]l.[e]« villigt havde samarbejdet med tyskerne, – maaske havde Døss.[ing] allerede gjort det paa egen haand. I samtalerne med X.mas⁴³ havde denne ytret tvivl om, hvorvidt modstandsbevægelsens autoritet var stor nok til at bære en overvejende del af den nye regering. Alfr.[ed] havde beroliget ham paa dette punkt med henvisning til i hvor høj grad folket fulgte [Friheds]raadets officielle paroler og forsk.[el-lige] institutioner dets underhaands-do.

Xmas mente, at raadets autoritet maaske især laa i tre ting: dets anonymitet, støtten til England og dets tilsagn om at ville træde tilbage, men de oplysninger, han havde faaet fra Alfr.[ed] og andre danske fra hjemmefronten havde overbevist ham om, at modstandsbev.[ægelsen] burde have en væsentlig (overvejende?) indflydelse i den nye regering. Iøvrigt havde Xmas givet sin fulde tilslutning til det program, kommunisterne havde fremsat i »Folkets vilje – landets lov« – havde fastslaaet, at han i overgangstiden ikke vilde tilslutte sig noget parti og iøvrigt stod usikker overfor, hvor han vilde indtræde siden hen. Han betragtede sig stadig som medlem af F[rit]D.[an-mark]s redaktion.

– Alfr.[ed] havde haft en samtale med Socialminister Møller⁴⁴ som repr.[æsentant] for den mest forstaaende del af det sv.[enske] soc.[ial]dem.[okrati] Havde orienteret ham i de danske komm.[unister]s. stilling til en fremtidig samling, helst et enhedsparti med soc.[ial]dem.[okratiet]

– Under en samtale med Døssing og Xmas havde Døss.[ing] hævdet sit skarpe standpunkt overfor »de g[am]l.[e]«, hvilket bl.a. havde givet sig udtryk i, at Døss.[ing] vilde træde tilbage som repr.[æsentant] i USSR saasnt raadet var opløst, dvs. ved den nye regerings tiltræden. Alfr.[ed] havde imødegaaet dette og fremhævet, at vi skal blive enige med »de g[am]l.[e]«, hvori Xmas var enig. Døss.[ing] vil aabenbart gerne tilbage hurtigt – maaske for at overtage undervisningsmin.[inisteriet] – men Alfr.[ed] og

43. John Christmas Møller (1894-1948). Student 1911. Cand.jur. 1922. Forretningsfører for Det konservative Folkeparti 1923. Partiformand 1932-1939. Minister uden portefølje 10.4.-8.7.1940, handelsminister 8.7.-3.10.1940. Formand for Det danske Råd i London 1942-1945. Udenrigsminister i befrielsesregeringen maj-november 1945.

44. Gustav Möller (1884-1970). Ledende svensk socialdemokrat. Chefredaktør for partiavisen *Social-Demokraten* 1921-1924. Partisekretær 1916 og med lange afbrydelser af ministerhverv indtil 1940. Rigsdagsmedlem 1917-1954. Socialminister 1924-1926, 1932-1938 og 1939-1951 samt handelsminister 1938-1939.

Gustav Möller fik efter samarbejdspolitikens sammenbrud den 29. august 1943 en central placering i planlægningen af svensk hjælp i tilfælde af et kommunistisk kup ved Danmarks befrielse og deltog i den forbindelse også aktivt i opbygningen af Den danske Brigade fra dennes oprettelse i december 1943. Se Ulf Torell: *Hjælp til Danmark. Militære och politiska förbindelser 1943-1945*, Stockholm 1973, s. 61-135, 172-191.

jeg er enige om, at han skal blive derovre, dels for at bygge vor position videre, dels for at skyde breche i det snævre fagdiplomati.

– Under en samtale med Stefan Hurwitz,⁴⁵ der var vendt tilbage til Sverige iført engelsk majorrang (og uniform?) havde denne hævdet, at det første ministerium burde være et forretningsministerium, hvilket Alfr.[ed] stærkt havde imødegaaet. Hurwitz syntes iøvnr.[igt] at mene, at dette »forretningsmin.[isterium]« burde dannes af modstandsbevægelsen. S.[tefan] H.[urwitz] gik ind for forbud mod nazistiske partier og afstraffelsesregler sv.[arende] til Norges, hvis forhold han i det hele var en del paavirket af. Alfr.[ed] havde paapeget de store forskelle der er paa vore og de norske forhold. S.[tefan]H.[urwitz] vilde gerne ind i raadets juristudvalg,⁴⁶ men Alfr.[ed] havde svaret, at vi ikke kunde have udenlandske medl.[emmer] af det. Saa vidt jeg forstod havde S.[tefan]H.[urwitz] derefter sagt, at han i saa fald maatte tilstille saavel raadet som »de g[am]l.[e]« sine memoranda om afstraffelsesproblemerne. Dette havde Alfr.[ed] fundet helt i sin orden, netop fordi vi skal blive enige.

– Under samtaler med Laino⁴⁷ – den finske regeringskommunist – og svenske og norske komm.[unister] havde Alfred faaet det indtryk, at vore komm.[unister]s. og de finskes linje var ret parallelle præget af forstaaelsen af det bredest mulige folkelige samlingsgrundlag, mens de norske komm.[unister] havde holdt sig udenfor hjemmefronten og de svenske endnu var meget »dogmatiske«. Finnen havde iøvrigt skildret, hvorledes han og hans kammerater var⁴⁸

45. Stefan Hurwitz (1901-1981). Cand.jur. 1926. Professor i procesret ved Københavns Universitet 1935-1955.

Stefan Hurwitz måtte som jøde flygte til Sverige i oktober 1943, og han opholdt sig bortset fra en periode i London 1944-1945 her til befrielsen. Under opholdet i det svenske var Hurwitz i en periode 1943-1944 chef for det danske flygtningekontor.

46. Frihedsrådets juristudvalg blev nedsat i sommeren 1944 med det formål at forberede den særlovgivning, der skulle danne grundlag for retsopgøret efter krigen. De oprindelige medlemmer var landsretssagfører Carl Madsen (1903-1978), højesteretssagfører Niels Busch-Jensen (1886-1987) og højesteretssagfører Eyvind Møller (1891-1954). Senere blev den unge jurist Kjeld Lundgreen (1914-) også tilknyttet udvalget.

47. Yrjö Leino (1897-1961). Uddannet agronom 1920-1921. Medarbejder ved den kommunistiske avis *Työväenjärjestöjen Tiedonantaja* 1923. Medlem af Finlands kommunistiske Parti (FKP) 1926. I fængsel for kommunistisk aktivitet 1935-1938. Under jorden 1938-1944. Vicesocialminister i Paasikivis 1. regering 1944-1945. Indenrigsminister i Paasikivis 2. regering 1945-1948. Brud med FKP 1950.

48. Resten af afsnittet mangler, formentlig en side. Det må efter sammenhængen at dømme dreje sig om dele af optegnelserne for eftermiddagen og/eller aftenen den 1.4. I fortsættelsen omtales tilsyneladende overvejelser om Danmarks forhold til udlandet efter befrielsen, herunder det udenrigsministerielle tidsskrift til udlandet, overvejelser, der ikke har nogen sammenhæng med Alfred Jensens omtale af de finske kommunister.

(1.4.45)

det udenrigsministerielle tidsskrift til udlandet – specialnumre om skoleordning, socialforsikring etc. som skulde spredes gennem legationerne – Mon ikke netop Sch.[och]⁴⁹ med hele sin initiativrigdom, energi og uformelle indstilling vilde være manden i spidsen for et foretagende der tog hele vort forhold til udlandet ind under sig – og opslugte eller omfattede eksisterende privatorganisationer af lignende formaal? Han kunde sammenknytte det med redaktørposten i F.[rit]D.[anmark] – han vilde gøre langt bedre nytte i disse poster end som minister u.[den] P.[ortefølge], – men sp[ør]gsm.[aalet] om handelsmin.[inisteriet] kan naturligvis vælte det.

2.4.45. Dagen helliget E.[lias]B.[redsdorff]⁵⁰ ang.[aaende] F.[rit]D.[anmark] Foruden løbende sager diskut.[erede] vi især F.[rit]D.[anmark] som grundlag for en folkedemokratisk bevægelse. Vi maa snarest søge opstillet et bredt demokratisk program og prøve i hvor høj grad det kan samle hovedledelse og gruppeledelser. Det hidtil udsendte for vagt, men store vanskeligheder navnlig med vor ing.[eniør] og »industrimand«,⁵¹ naar vi kommer til konkretiseringen.

– Tilføjjelsen til samtalen med Alfr.[ed] J.[ensen]: Det er givet, at USSR ikke vil øve noget pres paa vor regeringsdannelse, men viser vi ikke strømkæntringen i forholdet overfor Rusland kan det gaa udover vore handelsforhold dertil. Alfr.[ed] nævnede, at svenskerne ikke har kunnet opnaa ny handelsoverenskomst, – de har mange varer parat til afskibning – og de faar ikke i Sverige besøg af det sovjetrussiske orkester.

49. Aage Schoch (1898-1968), redaktør. Cand.polit. 1923. Redaktionssekretær ved *The Baltic Scandinavian Trade Review*. Udenrigspolitisk medarbejder ved *Jyllandsposten* 1926-1934. Redaktionssekretær ved *Berlingske Tidende* 1934. Chefredaktør for *Nationaltidende* 1934, afskediget efter tysk krav 1942. Medlem af Danmarks Frihedsråd fra dets grundlæggelse september 1943. Arresteret af Gestapo 2.9.1944-21.3.1945. Chefredaktør ved *Berlingske Tidende* og *Berlingske Aftenavis* 1945-1946. Medarbejder ved *Flensborg Avis* 1947-1949. Direktør for Dansk Røde Kors 1949-1956.

50. Elias Bredsdorff (1912-), dr.phil. Cand.mag. 1938. Lærer ved Vordingborg Seminarium 1939. Medlem af Frit Danmarks hovedledelse 1943-1946.

51. Ejnar Thorsen (1890-1965), civilingeniør. Medstifter af ingeniørfirmaet Monberg & Thorsen 1919. Medlem af Entreprenørforeningens bestyrelse 1935, formand 1940-1955. Medlem af Dansk Arbejdsgiverforenings hovedbestyrelse 1941, af forretningsudvalget 1949, formand 1955-1960.

Ejnar Thorsen blev medlem af Frit Danmarks hovedledelse efter arrestationen af hovedledelsesmedlem Kate Fleron den 2. september 1944 og sad her besættelsen ud. Se Hans Snitker: *Det illegale FRIT DANMARK*, s. 146.

Elias Bredsdorff (1912-). Elias Bredsdorff blev i sommeren 1942 engageret i Frit Danmark af kommunisten Børge Houmann. Han havde i 1939 meldt sig ud af DKP efter Sovjetunionens angreb på Finland, men var af overbevisning stadig kommunist. Hans første opgave bestod i at rejse rundt i Danmark for at prøve at oprette lokale Frit Danmark-grupper. I maj 1943 måtte Bredsdorff gå under jorden, og han overtog nu hvervet som rejsesekretær for Frit Danmark i Nord- og Midtjylland, med hovedkvarter i Århus. I oktober 1944 forlod han igen byen for at undgå arrestation og rejste til København, hvor han fik til opgave at aflaste Mogens Fog i Frit Danmarks hovedledelse. Efter Fogs arrestation overtog Bredsdorff ansvaret for det meste af det daglige arbejde og for redaktionen af Frit Danmark, og han lavede sammen med landsretssagfører Niels Andersen Frit Danmarks Nyhedstjeneste – alle opgaver han beholdt lige til befrielsen. (Frihedsmuseets fotoarkiv).

3.4.45. Aften hos Sv.[end]A.[age]L.[und]⁵² med Sch.[och] og B.[ent] Suens.[on]⁵³ Tesd[orpf] Gj[o]rsl.[ev]⁵⁴ laa syg deroppe, var ankommet samme dag med amb[ulance], ty[skerne] rapporteret i farvandet, frygtede de skulde faa fat paa rigeligt nysank.[ommet] materiale.⁵⁵

52. Svend Aage Lund (1900-1981), chefredaktør. Cand.polyt. 1925. Sekretær i Dansk Arbejdsgiverforening 1927-1928, i Industrirådet 1928. Redaktionssekretær ved *Berlingske Tidende* 1929-1933, redaktør 1934, ansvarlig chefredaktør for *Berlingske Tidende* og for *Berlingske Aftenavis* 1935-1946, administrerende chefredaktør 1946-1970.

53. Bent Suenson (1902-1992), direktør. Cand.polyt. 1925. I Det Store Nordiske Telegraf-Selskabs tjeneste 1925, i England 1926-1927, Paris 1928, Kina og Japan 1928-1931, underdirektør 1932, direktør 1938, administrerende direktør 1954-1966. Medlem af bestyrelsen fra 1945, formand 1973-1977.

54. Edward Tesdorpf (1905-1996), greve. Ejer af godset Gjorslev på Stevns 1940-1970. Medlem af Holtug Sogneråd 1943-1950, valgt for Det konservative Folkeparti.

55. Dvs. nedkastede eller på anden måde modtagne våben.

Baade B.[ent]S.[uenson] og Sv.[end]A.[age]L.[und] indforstaaet med, at udviklingen nødvendigvis fører til socialisering, men haabede dog visse omraader bibeholdt for privat initiativ. Suens.[on] interesseret i boligproblemet, mente 1/3 -1/2 af befolkningen boet under anstændig standard, men paapegede, hvorledes selv et saa velbegrundet fremskridt stødte paa indvendinger, som ikke blankt kan afvises: nogle mener, at g[e]n-[nem]førelsen af et blot nogenlunde sufficient byggeprogram vilde koste den brede befolkning andre goder, andre henviste til, at vor udenrigshandel er afgørende for, om vi faar raad, atter andre henviste til byggefagenes høje lønstade, der vil hæmme etc. – B.[ent]S.[uenson] mente vi maa gennemføre en radikal kronesænkning, hvilket Holland og Belgien allerede har faaet lov til. Det vil gaa ud over »pensionister« o.l., mens han nok mente arbejdere og funktionærer kunde opnaa fuld compensation uden inflation. Mod en capital levy⁵⁶ indvendte han, at den vilde slaa mange smaa sunde produktioner ihjel, som man netop ikke ønskede at socialisere foreløbig. Da jeg fremførte Carr-synspunkter:⁵⁷ at en enig moralsk maalsætning for folket – sv.[arende]t.[il] den, der gør krigsøkonomi mulig – maatte kunne overvinde vanskelighederne, mente han, at jeg vilde appellere til uselviske instinkter, hvilket var utopisk. Jeg præciserede mit standpunkt derhen, at »reaktionen«s politiske magt afhænger af, at den faar saa stort et tilløb af mennesker, der i virkeligheden ved at støtte den handler mod deres egne interesser paa længere sigt, men som drives af tradition, konvention, snobberi og lotterihaab. Det gælder om at faa disse mennesker til at se deres interesse paa langt sigt, altsaa at appellere til deres egennytte (– sublimeret egennytte for første slægtled ?)

56. Engangsskat.

57. Edward Hallett Carr (1892-1982). Tjeneste i Foreign Office 1916-1936. Professor i international politik 1936-1953. Director of Foreign Publicity i Ministry of Information 1939. Assistent Editor for *The Times* 1941-1946.

Carrs hovedværk er den monumentale *History of Soviet Russia*, som han påbegyndte i 1945 og arbejdede på i næsten tredive år. Værket omfatter fjorten bind og en sammenfatning, *The Russian Revolution: Lenin to Stalin*. I dag er Carr nok mest kendt for sin lille bog om historie, *What is History?* I 1942 udgav han bogen *Conditions of Peace*, og det er efter indholdet at dømme den, Mogens Fog refererer til, nærmere bestemt kapitel 5: »The Moral Crisis«. Se E.H. Carr: *Conditions of Peace*, London 1942, s. 102-125.

- - - Sch.[och] synes nu fast besluttet paa at ville være minister. Har iøvrigt hele dagen tumlet med »Kampen er endnu ikke Slut«. ⁵⁸ Hvor falder det dog tungt for mig at skrive – helt godt blev det ikke, men jeg kan ikke faa fat i, hvad der er galt.

4.4.45. Begyndte at skrive systematisk beretn.[ing] om fængslingen. Kan næppe bruges til noget udover privat »efterladenskab«. ⁵⁹

Om aftenen møde m[e]l.[lem] de to fra r.[aadet] ⁶⁰ og Sch[och] & mig. Den lille ⁶¹ gav med vanlig omstændelighed udmærket ref.[erat] af R.[aads-] og K.[ommandoudvalgs]møder, ⁶² hvorved man atter kom ind i den g[am]l.[e] stemning. Jeg synes de er kommet m[e]g.[et] langt i retning af system under

58. Artiklen blev offentliggjort i *Frit Danmark*, nr. 1, 4. årgang, april 1945, optrykt i *Det illegale Frit Danmark*, s. 463-465. Originalen findes i Mogens Fogs arkiv (pk. 19, læg: papirer vedr. Shellhus-opholdet 1944-45).

I »Kampen er endnu ikke slut« rettede Mogens Fog med udgangspunkt i erfaringerne fra fem måneders ophold i Shellhuset et stærkt angreb på nazismen, »et ubønhørligt autokrati, hvis dybeste drivkraft er menneskeforagt«, »et menneskefjendsk despoti«, forbundet med en opfordring til »aldrig at forfalde til modstanderens metoder«, dvs. til »sindelagsmord, nedskydning af tilfældige, repressalier og progromer«, »dolken i ryggen«. »Hver eneste frihedskæmper« måtte i den »sidste runde« af kampen holde sig »for øje«, at »frihedskampens ånd skal befrugte landets fremtid«. Fog åbnede hermed forsigtigt for en fortsættelse af kampen efter befrielsen. Opholdet hos Gestapo havde nemlig givet ham »en fastere overbevisning end nogensinde« om, at nazismen måtte »udryddes fuldstændigt og varigt, hvis menneskeheden skal vinde tryghed og velfærd«, han havde »endnu klarere end før fattet frihedskampens nødvendighed og rækkevidde«.

59. Mogens Fog har senere brugt beretningen om opholdet i Shellhuset i sine erindringer. Se *Efterskrift 1904-45*, s. 197-212. Originalen findes i Mogens Fogs arkiv med de rettelser og tilføjelser, Mogens Fog har indføjet efter besættelsen (pakke nr. 19, læg: kopier af Mogens Fogs beretninger m.m.). Afsnittet i erindringerne er i alt væsentligt en ordret gengivelse af originalen.

60. Frode Jakobsen og C.A. Bodelsen. Se *Efterskrift 1904-45*, s. 232.

61. Frode Jakobsen (1906-1991), cand.mag. Uddannet ved landbrug. Student 1929. Cand.mag. 1939. Stifter af organisationen Dansk Studiering 1941. Medlem af Frihedsrådet fra dets grundlæggelse i september 1943 til befrielsen. Minister uden portefeuille i befrielsesregeringen 1945. Medlem af Folketinget 1945-1953 og 1953-1973, valgt for Socialdemokratiet.

62. Frihedsrådets Kommandoudvalg (K-udvalget) blev oprettet i juni 1944 med opbygningen af den illegale hær, våbenfordeling og kommandoen over undergrundshæren som hovedopgaver. Medlemmer var oprindelig Mogens Fog og Frode Jakobsen fra Frihedsrådet, kaptajn Viggo Hjalf og kommandørkaptajn Kaj Lundsteen, hærens og flådens illegale stabsschefer, og Flemming Muus, chefen for SOE i Danmark. Efter den 19. september 1944 indtrådte også politiinspektør Sven A. Holten som repræsentant for det illegale politi. Muus blev i februar 1945 erstattet af Ole Lippmann, der på dette tidspunkt havde afløst ham som SOE-chef. Efter Mogens Fogs fængsling var Frode Jakobsen eneste repræsentant for Frihedsrådet.

mit fravær. Der er godt hold paa understøttelserne⁶³ og M[ilitær]-app.[aratet]⁶⁴ er ogsaa styrket efter at off.[icererne]'s indfl.[ydelse] er svækket. De har jo stadig svært ved at fatte kampens karakter og det er uomtvisteligt, at de har favoriseret deres egne »stødtropper« ved vaabentildeling til trods for de voldsomme opgør vi havde kort før min fængsling.⁶⁵

M. h. t. reg.[erings]forhandl.[ingerne] var den lille meget sober i bedømmelsen. Hans standp[un]kt. er, at ingen af parterne kan undvære den anden, og det bør man aabent erkende, ligesom onkel Vilhelm⁶⁶ har erkendt det fra den anden side. Han mener at vi kan slaa af paa stats[minister]-posten, en matematisk fifty-fifty og evt. ogsaa paa de tre fra Scav.[enius] reg.[eringen]⁶⁷ Sch.[och] støtter det sidste kraftigt: Da onkel⁶⁸ i sin tid har sagt god for, ja lagt pres paa de tre for at faa dem til at indtræde, er det ulogisk at tage Onkel men forkaste de tre. Jeg maa indrømme, at det er ulogisk, men paa den anden side drejer det sig jo i denne absurde situation ikke om logik. Vi skal blive enige og finde en løsning, men vi skal ogsaa overfor ud- og indland hejse en fane, der viser strømkæntringen. Det er udelukket at indgaa⁶⁹ koalition med »de g[am]l[e]« – det vilde heller ikke

63. Med udtrykket understøttelserne menes den økonomiske støtte til pårørende til illegale eller arresterede modstandsfolk og til modstandsfolk under jorden. Denne støtte gik tilbage til den private hjælp til koner og familier til arresterede kommunister i 1941, men fra sommeren 1944 kanaliseredes i stigende omfang statspenge til dette formål.

64. Dvs. den illegale hær.

65. Mogens Fog hentyder her til sagen om den »skæve« våbenfordeling. I midten af oktober 1944 var det således kommet frem, at kaptajn Svend Schjødt-Eriksen fra Den lille Generalstab havde forfordelt de civile modstandsgrupper på bekostning af officererne i O-grupperne. Lige i begyndelsen af november blev sagen taget op i K-udvalget og Schjødt-Eriksen tildelt en irettesættelse. Den samlede fordelingsplan for de første 3.000 maskinpistoler blev sluttelig fulgt, uden at det dog bragte kritikken af våbenleverancerne til O-grupperne til ophør. Senere gav fordelingen af endnu 425 maskinpistoler fra Sverige anledning til fornyet kritik af Schjødt-Eriksen. Om den »skæve« våbenfordeling se Palle Roslyng-Jensen: *Værnenes politik – politikernes værn*, København 1980, s. 316-348.

66. Vilhelm Buhl (1881-1954), politiker. Cand.jur. 1908. Assistent i Københavns Skattedirektorat 1908, kontorchef 1918, vicedirektør 1919, skattedirektør 1924. Medlem af Folketinget, valgt for Socialdemokratiet, 1939-1953. Finansminister 1937-1942. Statsminister 1942 og 1945.

67. De tre ministre i Scavenius-regeringen: Jørgen Jørgensen (Radikale), indenrigsminister; Halfdan Hendriksen (Konservative), handelsminister; Kristen Bording (Socialdemokratiet), landbrugs- og fiskeriminister.

68. Vilhelm Buhl.

69. En fejl, det rigtige ord må efter det følgende skulle være »undgå«. Fejlen lader sig i øvrigt også forklare, idet bogstaverne »i« og »u« på en skrivemaskine er placeret lige ved siden af hinanden på tastaturet.

være rigtigt, fordi store dele af befolkningen staar bag dem – og derfor er det udelukket at undgaa folk, som i virkeligheden har kompromitt.[eret] sig, f. eks. Onkel. Men vi kan markere vor principielle afstandtagen fra indrømmelsespol.[itikken] ved at undgaa folk, som har deltaget i dens kulmin.[ation] – den rene Scav.[enius]pol[itik], ovenikøbet g[e]n.[nem]tvunget af ty.[skerne]

– Den lille vil, at man klart skal præcisere, at man ikke har noget imod de tre, men kun handler af principielle grunde, og heri tror jeg, han har ret. Mon ikke Alfr.[ed] lægger lidt for haardt op?

– Jeg lagde ikke skjul paa, at jeg gerne saa Udenrigs[ministeriet] forbeholdt en hjemmefrontsmand, in casu mig selv. Det vilde blive en utaknemmelig og besværlig opgave, fordi der er saa meget at rydde op i, og jeg er vist ikke haandfast nok dertil. Men paa den anden side tvivler jeg noget paa Xmas' konsekvens paa denne post og Kauffm.[ann]⁷⁰ maa i alle tilf.[ælde] holdes rede til rejse.

(Hvis) Udkast: Onkel chef,⁷¹ Xmas. vicechef,⁷² vor mand Justits-[minister], en »g[amme]l« sikkerhed,⁷³ komm.[unist] arbejds-[minister], en »g[amme]l« eg[en]tl.[ig] social[minister], men en af os (den lille) vice-soc.[ialminister] med flygtninge- frihedsk[æm]p.[erne] og erstatningskontor under sig. D.[ansk]S.[amling] kirke.[minister] En af os udenrigs.[minister] og saa Sch.[och] paa handel, hvis »de tre« skrider. Kauffm.[ann] delegat.[ion]⁷⁴

– Den lille gør det godt. Han er klar, stringent og organisatorisk dygtig. Men hans systemiseringstrang, der nærmer sig formalisme, farver hans syn paa mange mennesker, saa det faar et paranoidt præg, f.eks. i opfattelsen af

70. Henrik Kauffmann (1888-1963), ambassadør. Dansk gesandt i Washington under krigen, fra april 1941 som uafhængig repræsentant for et frit Danmark.

71. Statsminister.

72. Vicestatsminister.

73. Forsvarsminister.

74. Dvs. delegeret til FN's stiftende generalforsamling.

»komplotter«, hvor der snarere er tale om uldenhed og svaghed, – »komplottet« Seidenfaden-Sømanden-Jørgen-Spex.⁷⁵

5.4.45. G[e]n.[nem]gik. raadets og pol.[itikerne]s. lovudkast.⁷⁶ B[e]m[ær]k-n.[ingerne] i det første angaaende straffens formaal forekommer mig stødende. Gengældelsesmotivet fremhæves stærkt, stærkere end generalpræventionen, mens specialpræventionen skydes til side. Det er meget ærligt og realistisk at lægge hovedvægten paa gengældelsen, men det forekommer mig helt forkert ikke at tage hensyn til specialpræventionen. Det blir jo mange fanger, det drejer sig om, at efter min mening skal man ikke tillade, at de slippes ud i samfundslivet igen fulde af had og mangl.[ende] erkendelse af deres fejl. Hvis man alene – som forslaget siger – beskæftiger dem med »haardt legemligt arbejde« vil de knækkes eller blive forbrydere. Mon ikke vi, der har siddet inde har erhvervet os en bedre fornemmelse af

75. Bag de fire navne gemmer sig følgende personer:

Erik Seidenfaden (1910-1990), redaktør. *Politikens* korrespondent i Sverige 1943. Leder af Dansk Pressetjeneste i Stockholm fra dennes oprettelse i august 1943. Medlem af modstandsbevægelsens Kontaktudvalg i Stockholm januar 1945.

Herman Dedichen (1896-1958), ingeniør. Storaktionær i dagbladet *Politiken* med tætte forbindelser til pressen og rigsdagens politikere, ikke mindst ledende politikere som Buhl, Hedtoft-Hansen og H.C. Hansen. Gennem kontakten til SOE i Danmark også i forbindelse med ledende modstandsfolk.

Flemming Muus (1907-1982). Leder af SOE's arbejde i Danmark marts 1943 – december 1944. Medlem af Frihedsrådet som repræsentant for de frie danske i udlandet fra september 1943 og indtil februar 1945.

Svend Schjødt-Eriksen (1905-1977), kaptajn. Medlem af DNSAP juni – september 1940. Ansvarlig for fremskaffelse af våben til hærens O-grupper fra januar 1944 og dermed for den »skæve« våbenfordeling. Leder af hærens efterretningstjeneste fra september 1944, men allerede fra november 1943 sammen med politiet engageret i indsamling af oplysninger til internt dansk brug, herunder om kommunisternes virksomhed.

Om man med Frode Jakobsen kan tale om »komplottet« Seidenfaden-Sømanden-Jørgen-Spex kan diskuteres. Men givet er det, at der mellem Dedichen og Schjødt-Eriksen – og indtil dennes afrejse til London også Muus – bestod et snævert samarbejde, som lejlighedsvis involverede Seidenfaden i Stockholm. Brodden i dette samarbejde var i stigende grad vendt mod Frihedsrådet, som det også klart fremgik af Dedichens Romeo-rapporter til London. I Frode Jakobsens arkiv findes en kopi af en sådan rapport, Romeo til Juliet af 13.12.1944, der ikke alene refererer til Seidenfadens besøg i Danmark 28.11.-14.12.1944 og planerne om – i forståelse med politikerne – at sende ham til Moskva som modvægt til Thomas Døssing, men også omtaler Frode Jakobsen og kommunisterne meget negativt (pk. 2, læg: stenogrammer 1944-45 IV). For Frode Jakobsen netop et bevis på et »komplot«. For Frode Jakobsens opfattelse af Dedichens rolle, se også *I Danmark Frihedsråd*, 2, s. 27.

76. De af Frihedsrådets juridiske udvalg og politikernes embedsmandsudvalg udarbejdede straffelovsudkast til brug ved retsopgøret efter befrielsen. Udkastene blev senere arbejdet sammen til et fælles udkast. Se Ditlev Tamm: *Retsopgøret efter besættelsen*, København 1984, s. 69-95.

straffens virkning? En straf, der begynder efter tysk skema, gaar over til dansk, men streng beh.[andling], og efterhaanden lægges pædagogisk an – med klare regler for, hvordan man kan naa til stadig bedre stadier – og endende med en slags selvstyre, forekommer mig langt klogere og videre i perspektivet. Naturligvis maa man først nøje frasortere psykopater og andre upaavirkelige til særlige strafformer – psykiatrisk bistand i høj grad paa-krævet. Man vil kalde mig humanist i betydningen blødsøden, men det drejer sig her om en humanisme, som tager større hensyn til det almene vel – undgaaelsen af senere spektakler. Maaske kan hele sagen i denne gennemførelse bevirke reformer paa de alm.[indelige] straffeomraader. Den g[am]l.[e] form har spillet fallit baade generalpræv.[entivt] og specialpræv.[entivt] Det, at saa mange tusinder ikke-forbrydere i disse aar har været underkastet fængsel danner et erfaringsmateriale, som maa udnyttes. – Udarbejdet forslag til Frihedskæmperforbund, som kan tage sig individuelt og praktisk af alle hjemvendte.⁷⁷

– Besøg af E[lias]B[redsdorff] om aftenen, alm.[indelig] drøftelse af F[rit]D[anmark]sager.

– vi maa afskrive Sch.[och] som redaktør, han er tydeligt mere fristet af Berl.[ingske Tidende] – kan ikke se nogen personlighed, som kan præge bladet som hovedredaktør. Blir nok nødt til at tage et »navn«.

6.4.45. Lang samtale med mor form.[iddag] Samtale Alfr[ed]-Sch.[och] om eftermiddagen. Alfr[ed] fastholder, at vi ikke skal forhaste os med ministerliste, men først have principperne: fifty-fifty og »de tre« ud fastlagt. saa drøfte og enes om det juridiske og om den alm.[indelige] økonom.[isk]-sociale politik, og derefter mændene og mandaterne. Har aabenbart ikke opgivet stats[minister]posten, hvad jeg tror, vi bliver nødt til – ja, maaske bør. Han vurderer folkestemningen for os meget højt (op mod 70%) ogsaa efter afslutningen. Mener ikke det vil svække os, men tværtimod styrke os at sidde i overgangsregeringen hvis vi formaar at føre en ordenlig politik. DVS lønforhøjelser til arb.[ejdere] og tjenestemænd, de g[am]l[e] og inv.[alide] og koncentreret af udenrigshandlen.

Sch.[och] foreslog krav om stempning af alle aktier og obligationer til virkelig formuekontrol.

Drøftede muligheden af at nedsætte valgretsaldern til 21 allerede ved 1. valg. Vanskeligt: grundlovsændring eller dekret.

I virkeligheden ser Alfr[ed] helst en modstandsregering med en repr.[æsen-

77. Forslaget er ikke bevaret.

tant] for hvert af de fire partier, og en raadgivende forsamling – 30 valgt af »de g[am]l[e]«, 25 af os, rigsdagen erklæret grundlovsstridig. Men han er klar over, at det ikke er g[e]n.[nem]førligt.

– Det »juridiske« skal nok gaa, det kan vi vist enes med dem om.

– Alfr.[ed] mener, at partiets program er saa bredt, at partiet vil blive et »centrumparti«. Alt for s[a]mling af arbejderklassen.

(7.4.45)⁷⁸

Forleden aften drøftede jeg en m[e]g.[et] belysende konflikt m[e]l.[lem] os og »lederne«⁷⁹ med min vært.⁸⁰ Det drejer sig om rekrutteringen af arbejdskraft til tyske befæstn.[ings]anlæg. Min vært fremhævede centraladministrationens bestræbelser for at holde sig i nær kontakt med befolkningens meninger: derfor refererede de til pol.[itikere] og organisationsledere. I denne sag konfererede d[e]p[ar]t[ements]ch[e]f.[erne] med Arb[ejds]m[ænd]s. f[or]m[and] Aksel Olsen.⁸¹ Denne anbefalede at arbejdsanvisningen fulgte normale veje og – sagde min vært – resultatet viser jo, at arbejderne strømmer til disse velbetalte beskæftigelser. (Herover) Resultatet blev altsaa i 1943 henvisning g[e]n.[nem] arb.[ejds]anvisn.[ings]kontorerne. Og det maatte siges at være i overensst[e]m.[melse] med »folkeviljen«! Heroverfor indvendte jeg, at kun en virkelig afstem.[ning] bl.[and]t samtlige arb.[ejds]m[ænd] kunde give indtryk af den virkelige opinion. Aksel Olsen og d[e]p[ar]t[ements]ch.[ef]erne har begge handlet som daarlige førere: den første skulde gaa i spidsen for sine folk og retlede dem, hvis de virkelig vaklede, fordi han skulde understrege forskellen paa vor egen og tysk interesse ved ikke at bruge vore institut.[ioner] Belære sine folk om, at arb.[ejdede] de for ty.[skerne] var det i hvert fald ikke med deres lederes velsignelse. Den sidste skulde have opfattet sin personlige samvittighed som den bedste rettesnor og ikke dække sig bag en illusorisk »demokratisk« foresp[ør]gs.[el] Det bedste bevis for, at dette havde være rigtig er, at d[e]p[ar]t[ements]ch.[ef]erne i 44 udfoldede stor personlig indsats for at undgaa anvisn[ing] g[e]n[nem] kontorerne til nye befæstningsværker. Der var intet ændret i situationen, hverken i det danske folks holdning eller i bes.[ættelses]magtens forhold.

78. Denne tilføjelse til dagsbogoptegnelserne for 7. april 1945 er skrevet på et selvstændigt ark og lagt foran arket med optegnelserne for 7. og 8. april 1945.

79. Fagforeningslederne.

80. Tyge Haarløv (1910-1979). Cand.jur. 1934. Fuldmægtig i socialministeriet og arbejdsministeriet fra 1934.

81. Axel Olsen (1875-1947). Forretningsfører i Dansk Arbejdsmands Forbund 1919. Formand 1931-1947.

7.4.45.⁸² Om aftenen til modtagelsesfest med »kamm.[eraterne]«, ⁸³ der havde lavet det til en vældig og overdaadig fest. De var alle fire meget glade og søde, talte mest alvor med Sven. De føler, jeg hører til hos dem, de er tilfredse med mange af mine ideer og forslag (ikke alle), og de ønsker meget at jeg skal gaa ind i pol.[itisk] arbejde med dem til valget. Indtil videre er de samtidig ivrige for, at jeg snakker med dem om sagerne inden jeg skrider til udadgaaende skridt. Og det kan jeg jo ikke have noget imod, særlig ikke, da de nok vil være meget tilgængelige for mine argumenter.

8.4.⁸⁴ Frokost hos Sv.[end]Aa.[ge]L.[und] med Sch.[och], Onkel Vilhelm og OleB[jørn].⁸⁵ med efterf[ø]lg[ende] diskussion til kl. 5. Tog en almindelig pol.[itisk] drøftelse først om efterkrigstidens økon.[omiske] pol.[itik], hvor onkel jo viser sig meget skrap: Konfiskationer, stærk efterbeskatn.[ing] paa andre formuesstign.[inger], ophævelse af retten til skattefradrag, regulær skatteopgivelseskontrol, evt. eengangsskat paa kapitalen. Rentesænkn.[ing] til 3-3½%, kronekurs usikker (et sted først i 20'erne). Fri aktionsret for arb.[ejderne] Bedr[ing] af arb.[ejderne]s. lønforhold og funkt.[ionærerne]s. Onkel tvivlede paa vor mulighed for eks.[port] til USSR, da vi ikke har hvad de skal bruge og ikke kan yde dem laan. – Skøn enighed her. Mindre om reg.[erings]dannelsen: Onkel hævdede, at det var uomgængeligt umuligt at droppe de tre, uig[e]n.[nem]førligt i de andre partier. Motiv.[erede] deres forbliven med hans og kronens støtte til deres indtræden, som alle partier iøvrigt havde støttet, – de selv uvillige, Ha[lfdan]he.[ndriksen] stemt imod Scav.[enius]reg.[eringen] i sit parti!, deres gavnl.[ige] virkning i reg.[eringen] Scav.[enius], deres fulde tilslutn.[ing] til 29. august. – og et nyt argument: at de alle har en solid position i rigsdagen, og vil være gode for reg.[eringen]s. forhold til rigsdag[en], mens de i denne vil være vanskelige modstandere, hvis det kommer saa vidt. Jeg drog det egentl.[ige] konfliktstof frem: at vi

82. Datoen var oprindelig 6.4.45, men blev af Mogens Fog senere – formentlig under skrivningen af dagbogen – med blyant rettet til 7.4.45.

83. Formentlig DKP's ledelse. Partiledelsen bestod af Alfred Jensen, Thorkild Holst (1908-) og Børge Houmann. Tidligere partisekretær, matros Svend Nielsen (1909-1976) blev fra tid til anden inddraget i arbejdet, og han deltog i sammenkomsten med Mogens Fog.

84. Datoen var oprindelig 7.4, men blev af Mogens Fog senere – formentlig under skrivningen af dagbogen – med blyant rettet til 8.4.

85. Ole Bjørn Kraft (1893-1980), politiker. Cand.phil. 1913. Medarbejder ved *Aarhus Stiftstidende* 1919. Redaktør for *Svendborg Amts Dagblad* 1919-1920 og for det konservative, sønderjyske *Fædrelandet* 1920. Leder af *Aarhus Stiftstidendes* Københavnsredaktion 1924-1931. Medarbejder ved *Berlingske Tidende* 1931-1940 og 1942-1964. Redaktør ved *BT* 1940-1942. Medlem af Folketinget 1926-1964, valgt for Det konservative Folkeparti. Formand for den konservative rigsdagsgruppe 1940-1945 og 1947-1950. Forsvarsminister i befrielsesregeringen 1945. Udenrigsminister 1950-1953.

maatte kræve en erkendelse af indrømmelsespol.[itikken]s fejlagtigh[ed] og kunde faa den herigennem. Onkel var klar over, at dette laa bag, men netop derfor maatte han fastholde sit standp.[unkt] for de g[am]l.[e] vil hævde linjens berettigelse. De havde med sorg i sind været nødt til at vende sig mod modst.[ands-] bev.[ægelsen], men det var for et større godes skyld. Vi diskut.[erede] frem og tilbage, hvornaar eftergiveness var blevet uberettiget, Ole stod os vist der betydelig nærmere end Onkel. Overfor mit argument, at vi ikke alene udadtil, men ogsaa indadtil maa markere forskellen g[e]n[nem] at droppe de tre hævdede onkel, at vi ikke vilde have nogen stor eller i hvert fald dominerende indflydelse paa befolk.[ningen] bagefter. En fifty-fiftyfordeling med statsmin.[inisteriet] paa »g[am]l[e]« hænder vilde snarest give os for meget, men den vilde de forøvrigt gaa ind paa. Vi skulde hvis enighed opnaaes berolige vore cirkler m.h.t. de tre ved at fremhæve deres fortræffelighed, men det skulde ske underhaanden, overfor grupperne og udlandet, ikke officielt. Jeg protesterede mod dette brud paa den frie diskussion, men han hævdede m[e]g.[et] bestemt, at den kommende reg.[ering] maatte staa samlet. Der ligger heri en antydning af, hvad de venter af os: at al diskussion om forsyndelser i fortiden skal ophøre. Mon de saa ogsaa vil lade være at slaa sig for brystet? Vi skal i virkeligheden gaa ind for den Seidenfadenske opfattelse.⁸⁶

86. Den seidenfadenske opfattelse, som Erik Seidenfaden under pseudonymet Erik Ring havde udviklet i bogen *Hitler beskyddar Danmark*, gik ud på, at der i Danmark i tiden frem til den 29. august 1943 havde eksisteret en treklang af indre danske kræfter: højest oppe administrationen, der stillfærdigt arbejdede for danske interesser under det dansk-tyske samarbejdes dækkende kappe; endvidere den brede, den passive modstands befolkning med mere eller mindre bevidst indstilling; og endelig »aktivisterne«, en i begyndelsen lille, men siden stadigt voksende gruppe, der gennem underjordiske skrifter og sabotagehandlinger omsatte sine anskuelse i handling. Den administrative top og dens tilhængere var, skrev Seidenfaden, tilbøjelige til både at fordømme og at modarbejde aktivisterne som faremomenter for »den danske linie«, mens disse på deres side bebrejdede administrationen dens eftergiveness og til og med stemplede den som landsforræderisk. Dette var, fortsatte han, i enkelte tilfælde berettiget, men som regel uretfærdigt. I forholdet til besættelsesmagten var begge indstillinger nødvendige. Den første var kamouflage for den andens virksomhed, og den anden markerede eftergivenessens grænse. Se Erik Ring: *Hitler beskyddar Danmark*, Stockholm 1943, s. 62-63 (her gengivet fra den forkortede illegale danske udgave: Erik Ring: *Hitler beskytter Danmark*, Trykt i Danmark 1944, s. 37).

Den seidenfadenske opfattelse blev i det illegale *Frit Danmark* ogsaa genstand for offentlig kritik. Bladet forudså i sin anmeldelse af *Hitler beskyddar Danmark*, der i øvrigt var skrevet af Mogens Fog, at forfatteren utvivlsomt havde foregrebet den linie, som de førende politikere inden for samlingspartierne ville anlægge i efterkrigstidens frie debat om besættelsens problemer, men det måtte tage afstand fra således at fremtrylle en idyllisk harmoni – ikke i oprindelse, men i virkning – mellem faktorer, der spillede en vis rolle over for tyskerne, fordi man derved tilslørede de faktiske forhold og svækkede folkets sans for ret og vrangt. Dette kunne, mente bladet, kun tjene til at hæmme den opstilling af rene politiske linier, som skulle hjælpe det danske samfund fremad efter krigen. Se *Frit Danmark*, nr. 11, 2. årgang, februar 1944, s. 7.

– Som jeg senere paa aftenen fremhævede for selskabet hos Hass.[ager]⁸⁷ kan vi ikke bøje os her: Vi maa have ret til en grundkritik af besættelsestidens politik, for saa vidt det drejer sig om problemer, der er af betydning for fremtiden. (Og det er de saa gu næsten alle). Derimod skal reg.[eringen] naturligvis staa sammen bag de forholdsregler, den vil træffe til straf, økon.[mi] etc.etc.

– De min.[inisterier], de vil overlade os synes at være:⁸⁸ Uden.[rigsministeriet], »erstatn.[ings]min[inisteriet]«,⁸⁹ justits, kirke og trafik (!). Social- og arbejdsmin.[nisteriet] afvises kategorisk. Vi siges at savne de tekniske kundskaber, der er nødvendige. Gaar de tre ud, vil kun Buhl og Xmas repr.[æsenterere] øvede elementer, og Knud Kr.[istensen]⁹⁰

– Jeg tog mest til efterretn[ing], men fastholdt vort princip og paapegede, at vore grupper stod bag. Anbefalede dem at overveje endnu engang, men det afvistes som umuligt!

Om aftenen middag hos Hass[ager] med Sch.[och] og Sømandens.⁹¹ Denne forbløffede mig ved at meddele, at de »g[am]l[e]« virkelig er paa vej til at opgive de tre, – Onkel ovenikøbet indforstaaet dermed, med hidtil har han ikke kunnet faa fuldt medhold. Sømanden mente, vi blot skulde holde fast! Hvis det er rigtigt maa jeg alligevel være mere naiv end jeg selv troede, Onkel virkede absolut overbevisende paa mig. Un sale metier.⁹²

Iøvr.[igt] alm.[indelig] samtale. Sch.[och] holdt en voldsom tale om, at jeg skulde trække mig helt ud straks. Meget klogt set men efter min mening egoistisk. Holger Danske-attityde.

10.4.45.⁹³ Kj.[eld]A.[bell]⁹⁴ hjemme. Tilbragte aftenen og natten – sammen. Xm,⁹⁵ Hurw.[itz], Seid.[enfaden] mod Bu[hl] som *statsmin.[ister]*, foretr.[ak] mig (Tror selv, det vil være lykkeligt med en regering Bu[hl] med stærkt modstands-element. Bredest basis i befolkningen.

Fastholder Xm som Vicestat.[sminister] med særl.[ige] udenlandske forhold under sig [koord.[inere] handel-diplomati] og mig i Uden.[rigs]-[ministeriet])⁹⁶

87. Niels Hasager (1888-1969). Chefredaktør på *Politiken* 1931-1958.

88. I originalen står % i stedet for kolon, men det må være en fejl.

89. Det senere Ministerium for særlige Anliggender.

90. Knud Kristensen (1880-1962). Gruppeformand for Venstre fra maj 1940. Indenrigsminister 1940 – november 1942.

91. Herman Dedichen og hans kone Rona Dedichen.

92. En beskidt bestilling.

93. Datoen er først skrevet som 12.4.45, derefter rettet til 11.4.45 og endelig til 10.4.45.

94. Kjeld Abell (1901-1961). Forfatter.

95. John Christmas Møller.

96. Kjeld Abell havde, inden han besøgte Fog på dennes illegale bopæl, været illegalt i Sverige, og det var fra sine samtaler i Stockholm, han refererede.

– Ref.[ererede] videre *Grunnets*⁹⁷ virksomhed, som hævdes støttet af »de g[am]l[e]«. Gr.[unnet] vil ogsaa lægge sig paa et fælles-Dagblad trykt i Malmø. Skrivelse herom fra Kontaktudv.[alget]⁹⁸ til raadet.

– M. h. t. *Frisco*⁹⁹ vil Kauffmann være ene-delegeret. Som journalist foreslaar Outze¹⁰⁰ Kaj Johansen.¹⁰¹

Meget *privat*

12.4.45. Gr.[ethe]¹⁰² hjem om aftenen!

Kl. 17,30 besøg af El.[ias] Br.[edsdorff] Kontakten til v[on] Herm.[ansen]¹⁰³ tilkaldt samme dag: v[on] Herm.[ansen] villig til at aflevere stikkerlister! En major¹⁰⁴ udsendt af Lindem.[ann]¹⁰⁵ ank[ommet] til Kbh, vil tilbyde at værnem.[agten] nedlægger vaabnene mod at raa[det] hindrer massakrer. Kan ikke tage ansvaret for SS. og Gestapo!

97. Niels Grunnet (1901-1974), chefredaktør. Ansat ved den konservative dagspresse 1917-1938. Medarbejder ved Pressens Radioavis 1933, redaktør 1938, ansvarshavende chefredaktør 1939-1971.

Niels Grunnet oprettede efter sin rejse til Sverige i september 1944 en dansk radioavis i Sveriges radio og forestod denne indtil krigens ophør. I det svenske arbejdede Grunnet med støtte fra Hans Hedtoft desuden på at oprette en radiostation, der på sydsvensk eller dansk område skulle være disponibel for politikerne ved et tysk sammenbrud. Se Mogens Nielsen: *Socialdemokratiet og enheden i arbejderbevægelsen 1943-1945*, København 1978, s. 96-97.

98. Kontaktudvalget i Sverige. Udvalget blev oprettet i marts 1944 af repræsentanter for de største hjemlige modstandsgrupper og organisationer. Formand blev journalist Ebbe Munck med Erling Foss som næstformand. Opgaverne var: anti-stikkerarbejde, informationstjeneste, rejser til Danmark, reetablering af oprevne modstandsgrupper, repræsentation i Sverige for Frihedsrådet og Det danske Råd i London samt konsultativ virksomhed. Nærmere om Kontaktudvalget i Sverige, se Jørgen Grundt Larsen: *Modstandsbevægelsens Kontaktudvalg i Stockholm 1944-45*, Odense 1976.

99. San Francisco, hvor FN's stiftende generalforsamling skulle holdes.

100. Børge Outze (1912-1980), redaktør. Journalist ved *Fyns Venstreblad* 1928-1936, ved dagbladet *Nationaltidende* fra 1936. Grundlægger af det illegale nyhedsbureau Information august 1943. Medlem af Frihedsrådets Bladudvalg fra dets oprettelse i det tidlige forår 1944 til sin arrestation i oktober 1944. Medredaktør af Dansk Pressetjeneste efter ankomsten til Sverige i november 1944.

101. Kaj Johansen (1902-1971), journalist. Ansat ved Venstres Pressebureau 1930-1935. Korrespondent i London til den danske venstrepressen 1936-1938. Leder af Landbrugsrådets pressesekretariat 1938-1948. Medarbejder ved det illegale nyhedsbureau Information og fra oktober 1944 til maj 1945 daglig leder.

102. Formentlig Mogens Fogs veninde, Grethe Strøyberg.

103. Hans Hermansen. Tysk politiofficer.

104. Majoren var major Carl Andersen, chef for Abwehrs Frontaufklärungskommando. Se Hans Christian Bjerg: *Ligaen. Den danske militære efterretningstjeneste 1940-1945*, København 1985, bd. 2, s. 211-213.

105. Georg Lindemann (1884-1964). Tysk generaloberst. Wehrmachtbefehlshaber Dänemark fra januar 1945.

Søgte at faa fat i Bo.[delsen] paa vej til raadets møde – mislykkedes. Medd[elelse] til Sch.[och]

13.4.45. Kl. 10 møde med El.[ias] Br.[edsdorff] og Bo.[delsen] Besluttede 1) at indka.[lde] ra[adet] til d. 14 2) t[e]ll[e]gr[am] til SHAEF¹⁰⁶ 3) tilbød at tage forh[an]dl[ing] med majoren, tidligst mandag (d. 16.) –

Tilkaldte straks sømanden, affattede t[e]ll[e]gr[am], der sendtes 12-13 (Kvitt.[erede] 14/4 morgen, svar tidligst 15/4)

14.4.45 Besøg i gaar¹⁰⁷ af Alfr.[ed], der ref.[ererede] Kontakt- og raadsmøde. Kontaktf[or]h[and]l.[ingerne] afbrudt p[aa] gr[und] af mangl[ende] enigh.[ed] om de 3, begge parter stod fast. »De g[am]ll[e]« tilbød fifty-fifty og de tidl.[igere] omtalte pladser.

(Om aftenen meddeltes via BBC, at værnemagten her har beordret sine offic.[er] og menige til ikke at lystre ordre fra SS!)

(*Betingelse for*) – Alf.[red] og Sømanden refererede en underhaandshenv.[endelse] fra Best,¹⁰⁸ der hvis han overføres til Krigsforbrydere kl.[asse] 2 vil tage ansvaret for sig og Pancke¹⁰⁹ som *passive* (paa linje med Lindem.[ann])

Betingelse for Lindeman maa være

(1) *Total afvæbning – aflevering af vaa*

Nej! *Afvæbning!* 1) Deltagelse i Nedkæmpningen af SS og Gestapo

÷ 2) Aktiv hjælp til modtagelse af danske styrker fra Sverige

3) Straks efter kamphandl[ingerne]s afslutning aflev.[ering] af vaaben og udrustning

4) tidssp[un]kt[et] for aktionen afgjort af os (evt. BBC-kode)

(Allieret afskæring af sydforb.[indelse] til Hamburg og Kiel maa være betingelsen)

106. Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces, hovedkvarteret for de vestallieredes samlede invasionsstyrker i London.

107. Ordene »i gaar« er senere indføjet med blyant.

108. Werner Best (1903-1989). Dr.jur. SS-Obergruppenführer. Den tyske rigsbefuldmægtigede i Danmark 1942-1945.

109. Günther Pancke (1899-1973). SS-Obergruppenführer und General der Polizei. Höherer SS- und Polizeiführer Dänemark fra oktober 1943 til kapitulationen maj 1945.

Betingelser for Best: (1) afvæbning af SS og,

- 1) ikke flere dødsdomme og arrestat.[ioner]
- 2) Øjeblikkelig afvæbning af SS og Gestapo naar ordren gives.

Smaaepisoder maa ikke vælte ordningen.

Lokalkomiteerne overtager magten

Vi udsender ordrer og opraab

Har (*tillempe*) undfanget f[ø]lg.[ende] tanke: Uretfærdigt, at ungdommen ikke kan blive repræs.[enteret] ved 1. valg Grundlovsændr.[ing] kan næppe g[e]n[nem]føres første gang. I st.[edet] vælges et Ungdomsraad i tilslutning til og efter reglerne for folketingsvalg. (5) 35 mand, raadgivende organ.

15.4. Mødte Bo[delsen] – raadet vil ikke tillade mig at forhandle personligt!

Ded.[ichen] og Sølling:¹¹⁰ Sv.[ar] fra SHAEF: Kontakt, intet mandat til vor repræs.[entant]

Sølling betvivler majorens værdi: Lindemann har ikke tidl.[igere] givet udtryk for kapitulationslyst – og vilde næppe som mellemmand vælge v[on] Hermansen, der var kendt som upaalidelig og sladrende
Først undersøge majorens identitet etc. Saa forh[an]dl.[e] med m[e]l.[lem]-mand (El.[ias] Br.[edsdorff])

– Skrev i øvr.[igt] paa programmet for F.[rit]D.[anmark]

– Ded.[ichen] mener, Frode¹¹¹ modarb.[ejder] mit kandidat.[ur] til Udenrigs.[ministeriet]! Mon?

15.4.45.¹¹² Disk.[uterede] Alfr.[ed]s raadsprogram med ham. Intet at bemærke, dog maa udtryk ang.[aaende] rigsdagen afsv.[ækkes] og »nationalisering« erstattes med »statskontrol« el.[ler] lign.[ende]

Om efterm.[iddagen] Ded.[ichen] Spex vil helst føre forh.[andlinger] m.[ed] maj.[oren] alene. Tilbød at forelægge det for raadet.

110. Ole Lippmann (1916-). Major. Leder af SOE's arbejde i Danmark fra februar 1945. Medlem af K-udvalget og repræsentant for SOE i Frihedsrådet ligeledes fra februar 1945.

111. Frode Jakobsen.

112. Mogens Fog har med blyant tilføjet 16 i marginen og i et håndskrevet notat af 1. februar 1976 anført følgende: Datering forkert, sammenlignet med Kalenderlommebog 1945 skal »15« være 16 – og følgende altså 17 og 18. I lommebogen for 1945, som findes i Fogs arkiv (pk. 19), er under 16.4. Ma noteret A 10, hvilket formentlig skal forstås som Alfred Jensen kl. 10. Dette svarer til optegnelsen for 15.4. og taler altså for rigtigheden af Fogs rettelse.

16.4.45.¹¹³ Møde i raa.[det] fra 9 til 18. Forbavsende tilslutn.[ing] til programmet, dog med omformulering overladt til Alfr.[ed] og ny D[ansk]-S[amling]-mand.¹¹⁴

Efter megen modstand fra Alfr.[ed] og Niels[en]¹¹⁵ enige om at anerkende B.[uhl] som stat[sminister], men med fuld opretholdelse af fifty-fifty. Diskut.[erede] løst med posterne. D[ansk]S[amling] modst.[ander] af B[usch]-J[ensen]¹¹⁶ som justits.[minister] Foreslag om Xm. her. Alfr.[ed] meget for Xm. paa fremskudt plads, udenrigs.[minister] bedst. Bo[delsen] ind for mig, ingen oppositi.[on] herimod undt.[agen] fra komm.[unisterne], der ikke vil skyde Xm tilside. Vicestat.[sminister] anses for for ringe til ham.

17.4.45.¹¹⁷ Mødet m[e]l.[lem] majoren og E[l]ias]B[redsdorff] forpurret af »Disponent Andresen« (een af Spexfolkene),¹¹⁸ som erklærede at have mandat til forh.[andling] af denne art fra to raadsmedl.[emmer] Klagede straks til Ded.[ichen], (*der*) men opgav sagen for vort vedkommende.

Efterskrift

Med optegnelserne for onsdag den 18. april 1945 klinger dagbogen ud. I de følgende dage spidsede regeringsforhandlingerne til. Frihedsrådets krav om udelukkelse af de tre Scaveniusministre stødte på modstand fra politikerne,

113. Denne datering har Mogens Fog med henvisning til sin Kalenderlommebog 1945 ligeledes rettet og med blyant tilføjet 17 i marginen. I lommebogen er under 17.4. Ti noteret 9, dvs. kl. 9, hvilket svarer til optegnelsen for 16.4. Den korrekte datering må med andre ord være 17.4. Se i øvrigt note 112.

114. Niels Banke (1907-1983), cand.polit. Ansat i Landsoverskatterådet og Statens Ligningsdirektorat indtil 1940. Ansat i Priskontrolrådet 1941. Medstifter af Dansk Samling 1936. Medlem af Frihedsrådet fra dets udvidelse omkring 1. april 1945.

115. Nielsen er dæknævnet for Børge Houmann. Børge Houmann (1902-1994), forfatter. Uddannet som trafikassistent i DSB 1926, fra 1930 knyttet til DSB's generaldirektorat. Medlem af DKP 1927. Forretningsfører for DKP's forlag, Arbejderforlaget 1933-1941. Forretningsfører for *Arbejderbladet* 1934-1941. Medlem af DKP's centralkomite 1939-1941. Medlem af DKP's illegale centralkomite 1942-1945. Medlem af centralkomite og forretningsudvalg 1945-1958. Chefredaktør for det legale *Land og Folk* 1945-1955.

116. Niels Busch-Jensen (1886-1987), overretssagfører. Cand.jur. 1911. Overretssagfører 1914. Sekretær for Det danske Sagførersamfund 1920-1947. Justitsminister i befrielsesregeringen og i ministeriet Hedtoft 1947-1950.

117. Denne datering har Mogens Fog som konsekvens af rettelserne af 15.4. og 16.4. ligeledes korrigeret og med blyant tilføjet 18 i marginen. Kalenderlommebogen for 1945 er blank under 18.4. On, hvilket dog ikke taler imod Fogs rettelse. Se i øvrigt note 112 og 113.

118. »Disponent Andresen« er kaptajn Povl Wilhelm Hammershøj (1905-1961), leder af Efterretningstjenestens sjællandsafsnit. Se Hans Christian Bjerg: *Ligaen*, 2, s. 211-213. Se også Hans Kirchhoff: *Kamp eller tilpasning. Politikerne og modstanden 1940-45*, København 1987, s. 169-170.

men på møder i Socialdemokratisk Forbunds forretningsudvalg og i Det konservative Folkepartis rigsdagsgruppe den 20. lykkedes det Vilhelm Buhl og Ole Bjørn Kraft at få støtte til at indgå et kompromis med Frihedsrådet, der ofrede de tre. På et fællesmøde med politikerne den 25. stillede rådsrepræsentanterne så krav om en kommunist som arbejdsminister, men blev afvist. Kommunisterne ønskede at stå fast, men måtte på et rådsmøde den 1. maj bøje sig og tage til takke med trafikministerposten. Befrielseskompromisset var dermed faldet på plads – med Buhl som statsminister, fifty-fifty fordeling af ministerposterne og uden de tre ministre fra Scaveniusregeringen.¹¹⁹

119. For politikernes modstand mod udelukkelsen af de tre Scaveniusministre og møderne den 20. april i Socialdemokratisk Forbunds forretningsudvalg og Det konservative Folkepartis rigsdagsgruppe, se Vilhelm Buhls håndskrevne notat fra forretningsudvalget 20.4.45 (Rigsarkivet, Vilhelm Buhls arkiv, pk. 2, læg: »illegale papirer« 1944-1945 (1950)), og Referat fra møde i Det konservative Folkepartis Rigsdagsgruppe den 20.4.1945 (Rigsarkivet, Det konservative Folkepartis arkiv, pk. 2). For Frihedsrådets krav om en kommunistisk arbejdsminister og politikernes afvisning, se »Gengivelse af Frode Jakobsens »aide memoire« ved Fællesmødet, ca. 25.4, efter stenogram mærket 33« (Frode Jakobsens arkiv, pk. 2), og *I Danmarks Frihedsråd*, 2, s. 191-192. For kommunisternes fortsatte pres for arbejdsministerposten og Frihedsrådets endelige beslutning, se *I Danmarks Frihedsråd*, 2, s. 192, og C.A. Bodelsens beretning til Jørgen Hæstrup (Jørgen Hæstrups samlinger). Den endelige ministerliste er gengivet i *Hemmelig alliance*, 2, s. 292.